

EIROPAS KOPIENAS INICIATĪVAS EQUAL PROJEKTS

„KLUSĀS ROKAS”

Projekta nacionālie sadarbības partneri :
VALSTS AĢENTŪRA „SOCIĀLĀS INTEGRĀCIJAS CENTRS”, NEDZIRDĪGO JAUNIEŠU UN VIŅU DRAUGU
ORGANIZĀCIJA „EFRAIMS”,
HUMĀNO INICIATĪVU ATBALSTS FONDS, VALMIERAS PILSĒTAS DOME, RĒZEKNES PILSĒTAS DOMES
SOCIĀLĀS APRŪPES PĀRVALDE

KONCEPCIJA NEDZIRDĪGO UN SMAGI VĀJDZIRDĪGO DZIRDES INVALIDU INTEGRĀCIJAI VALSTS AKTĪVĀS NODARBINĀTĪBAS UN BEZDARBA SAMAZINĀŠANAS PREVENTĪVO PASĀKUMU STRUKTŪRĀS, DARBA TIRGŪ.

RĪGA
2006. gads

SATURS

1. Ievads

- 1.1. Konceptijas mērķis un uzdevums
- 1.2. Atbilstība valsts politikas nostādnēm
- 1.3. Atbilstība starptautiskajiem tiesību aktiem
- 1.4. Izmantotā terminoloģija

2. Problēmu izklāsts

- 2.1. Situācijas apraksts
- 2.2. Tiesību aktu raksturojums
- 2.3. Starptautiskā pieredze
- 2.4. Sekas, ja problēma netiks risināta

3. Risinājumu apraksts

- 3.1. Sistēmapraksts - sastāvdaļas, modularitāte, konversija, integrētā pieeja, atbildību norobežošana
- 3.2. Metodoloģijas pamatojums
- 3.3. Nepieciešamie tiesību aktu grozījumi

4. Pielikums ar priekšlikumiem likumdošanas un normatīvo aktu izmaiņām

1. IEVADS

1.1. Konceptijas mērķis un uzdevums

Klasiskajā izpratnē koncepcija – tie ir „sistēmā apkopoti uzskati; izskaidrojuma un izpratnes forma, kas balstīta uz noteiktas teorijas pamatatzīnām”

LNS projekta Klusās rokas izstrādātā Koncepcija balstās uz atziņu par jebkura veida (t.sk. sociālās, ekonomiskās, politiskās un kulturālās) tiesību un iespēju ierobežojošu faktoru izskaušanas nepieciešamību kā būtiskāko priekšnosacījumu ikviena iedzīvotāja cilvēktiesību nodrošināšanai un viņa labklājības veicināšanai. Formāli pilnvērtīgas iespējas nodarbinātībai nedzirdīgajiem garantē Latvijas likumdošana un starptautiskie normatīvie dokumenti, kuriem valsts pievienojusies. Tas ir pietiekams pamats – skaidri pausta politiska griba, lai veidotu patiesu vienlīdzību nodarbinātības jomā. Tomēr, analizējot pieejamo statistiku un projekta pētījumos iegūtās ziņas, jāsecina, ka nedzirdīgajiem cilvēkiem Latvijā pastāv virkne problēmu konkurētspējīga darba/atalgojuma iegūšanā un deklarētās iespējas paliek deklarāciju līmenī un reālajā dzīvē netiek nodrošinātas.

Ļoti svarīgs ir tas apstāklis, ka pilnvērtīga nedzirdīgo cilvēku integrācija nodarbinātības struktūrās būtu pamatinstruments šīs sociālās atstumtības riska zonā esošās tautas daļas ilgtspējīgas ekonomiskās un sociālās pašrealizēšanās nodrošināšanai. Zemais izglītības līmenis, nepamatotie ierobežojumi, invaliditātes specifika, valsts institūciju bezatbildība ir kavējošie faktori dzirdes invalīdu spēju un iespēju optimālai realizācijai. Nedzirdīgo cilvēku līdzdalības ierobežošana jebkurā dzīves sfērā noved pie sociālās atstumtības, pašizolācijas, nepilnvērtības sajūtas, psiholoģiskām barjerām iekļauties sabiedriskajā dzīvē, labākas dzīves meklējumiem citās ES valstīs. Līdz ar to šie cilvēki nespēj efektīvi aizstāvēt savas intereses, veidot pilnvērtīgu ģimenes dzīvi un izmantot demokrātiskas sabiedrības radītās iespējas. Jebkura nevienlīdzība (kaut arī intervenču zonas konkrētajā jautājumā tas attiecas uz nelielu sabiedrības daļu) rada neelasīgu sabiedrību, kura kopumā nav spējīga mobilizēties nopietnu pārbaudījumu un risinājumu meklējumu priekšā, atbildēt uz jauniem izaicinājumiem. Valsts institūciju bezdarbība un izveidoto struktūru neieinteresētība problēmu risināšanā nedzirdīgo cilvēku situāciju darba tirgū pasliktina dramatiski.

Izstrādājot koncepciju par nedzirdīgo personu integrēšanu pārkvalifikācijas struktūrās un kopumā nodarbinātībā, tika plānots sasniegt divus **paralēlus un savstarpēji saistītus VISPĀRĒJOS mērķus**:

1. lai ikvienam iedzīvotājam tiktu nodrošinātas cilvēktiesības - vienādas tiesības, vienāda atbildība un vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas

iespējām, kā arī visaugstākais labklājības līmenis neatkarīgi no viņa veselības stāvokļa.

2. lai visefektīvāk veicinātu visas tautas sociālo un ekonomisko attīstību.

Koncepcijas TIEŠAIS mērķis

ir pilnvērtīgi integrēt nedzirdīgos bezdarbniekus aktīvajos nodarbinātības pasākumos, līdz ar to nodrošinot viņiem iespēju reintegrēties darba tirgū un kļūt par pilnvērtīgiem un pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem.

Koncepcijas UZDEVUMI ir:

1) iezīmēt prioritāros jautājumus (problēmas un to iespējamās sekas) nedzirdīgo iekļaušanai aktīvās nodarbinātības un pārkvalifikācijas aktivitātēs Latvijā;

2) iezīmēt pieejas un darbības ietvaru šo jautājumu visefektīvākajai risināšanai.

1.2. Atbilstība valsts politikas nostādnēm

Valstī veiktās reformas un integrācija ES ir pozitīvi ietekmējušas ekonomisko attīstību. Latvijā ir vērojami augstākie izaugsmes tempi ES. Kopš 2000. gada IKP vidēji ik gadu ir palielinājies par 8,1%, 2005. gadā tas pieauga vēl straujāk – par 10,2%. Strauja Latvijas ekonomiskā izaugsme turpinās arī 2006. gadā. IKP šā gada 1. pusgadā, salīdzinot ar attiecīgo 2005. gada periodu, pieauga par 12%.

Valsts ekonomisko attīstību nosaka pievienošanās ES ekonomikas attīstības pamatnostādnēm - Latvija pilnībā atbalstījusi Lisabonas stratēģiju un deklarējusi konkurētspējīgas ekonomikas sasniegšanas vadlīnijas un mērķus, virknē atbilstīgo normatīvo aktu noteikusi pilnīgas nodarbinātības pamatprincipus.

Programmā 2005.-2008. gadam citu starpā ir definēti šādi nodarbinātības veicināšanas galvenie uzdevumi:

- veicināt iekļaujošu darba tirgu;
- veicināt ekonomiskās aktivitātes vāji attīstītajās teritorijās;

Lai veicinātu nodarbinātību un samazinātu bezdarbu, Programmā ir paredzēts uzlabot bezdarbnieku profesionālo apmācību un pārkvalifikāciju, paaugstināt strādājošo kvalifikāciju, veikt pasākumus konkurētspējas paaugstināšanai.

Invalīdu un citu sociālās atstumtības riska grupu iedzīvotāju iekļaušanai darba tirgū ir paredzēts izveidot subsidētās darba vietas, attīstīt sociālo pakalpojumu sistēmu, uzlabojot profesionālās un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieejamību, integrējot sabiedrībā personas ar funkcionāliem traucējumiem, nodrošinot viņus ar tehniskajiem palīgīdzekļiem, uzlabojot sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju infrastruktūru.

Darba tirgus prasībām atbilstošas, sabalansētas un mūsdienīgas nodarbinātības nodrošināšana visām iedzīvotāju grupām, vienādu iespēju un sociālā iekļaušana arī invalīdiem ir viens no priekšnoteikumiem, lai Latvijā veidotos konkurētspējīga ekonomika un darbaspēks. Tātad visu sociālās atstumtības riska zonā esošo iedzīvotāju grupu, īpaši invalīdu, integrācijai darba tirgū ir svarīga loma patstāvīgas nacionālās ekonomikas attīstības nodrošināšanā.

Viena no šīm sociālās atstumtības riska grupām ir nedzirdīgas personas (tajā skaitā personas ar garīgās attīstības, fiziskās attīstības – kustību traucējumiem, arī jaunieši – multiinvalīdi). Šiem cilvēkiem ir nepieciešams īpašs atbalsts, lai viņi varētu integrēties nodarbinātības struktūrās, lai varētu izglītoties un attīstītu savas sociālās un darba iemaņas un prasmes, lai turpmāk spētu pilnvērtīgi veidot savu ģimenes dzīvi, iekļauties sabiedrībā.

Teorētiski nepieciešamā normatīvā bāze pilnvērtīgai nodarbinātībai izstrādāta (Darba likums u.c. likumdošanas un normatīvie dokumenti) un skaidri deklarētas politiskās nostādes Latvijā arī ir. Praksē to realizējot, saduramies ar problēmām. Pilnvērtīga dzirdes invalīdu iekļaušana darba tirgū nav notikusi, to kavē daudzi faktori – komunikācijas problēmas, stereotipi un sabiedrības neieinteresētība, nedzirdīgo personu zemais izglītības (tajā skaitā profesionālās) līmenis, invaliditātes radītās barjeras, valsts institūciju bezdarbība, nekompetence un atbilstošu elementāro un nepieciešamo pakalpojumu trūkums - kopumā vesels problēmu kamols, kas nerisināts mērķauditorijā izsauc hronisku bezdarbu, sociālo atstumtību, apātiju un neticību saviem spēkiem, pašizolāciju. Pēc LNS reģionālo biedrību sniegtajām ziņām jāsecina, ka gandrīz katrs otrais darbspējīgais Latvijas nedzirdīgais cilvēks ir bez darba. Depresīvajos rajonos, mazpilsētās un laukos šis rādītājs ir augstāks. Nedzirdīgie bieži ir spiesti piekrist darbam nenoformējot darba attiecības likumos noteiktajā veidā. Īpaši smags stāvoklis ir nedzirdīgām sievietēm (Latvijā aptuveni 1000 šādu sieviešu), kuras

- dzīvo mazpilsētās un laukos, kur nav iespēju atrast brīvas darba vietas;
- vienas audzina bērnus – nepilnās ģimenes;
- nedzirdīgajām sievietēm – multiinvalīdiem (īpaši ar garīgās attīstības traucējumiem).

Latvijas likumdošanā pasākumu kopums, kas nodrošina profesionālo zināšanu un prasmju atjaunošanu vai attīstīšanu, arī jaunas profesijas apgūšanu, atbilstoši personas funkcionālo traucējumu veidam, smaguma pakāpei un iepriekš iegūtās izglītības un kvalifikācijas līmenim tiek definēts kā profesionālā rehabilitācija. Šo pakalpojumu saņem arī personas darbības vecumā, ja tām noteikta smaga vai mēreni izteikta invaliditāte, kuras dēļ tās nespēj strādāt iepriekšējā profesijā, un tām ir Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas ieteikums apgūt jaunu profesiju. Profesionālā rehabilitācija dod iespēju invalīdiem iegūt profesionālo pamatizglītību, profesionālo vidējo izglītību vai pirmā līmeņa profesionālo augstāko izglītību un atjaunot darba spējas, apvienojot individuālo sociālo rehabilitāciju ar medicīniskās rehabilitācijas elementiem atbilstoši personas funkcionālajiem traucējumiem, spējām un attīstības līmenim. Profesionālās rehabilitācijas ietvaros

invalīdi var saņemt atbilstošu profesionālo izglītību (teorija, praktiskās mācības un kvalifikācijas prakse), kas nodrošina valsts profesionālās izglītības standartos un profesiju standartos noteikto profesionālās izglītības mērķu sasniegšanu. Šis valsts apmaksātais pakalpojumu kopums sasaucas ar NVA aktivitātēm bezdarbnieku reintegrācijai darba tirgū.

Koncepcija, kuru izstrādājis LNS Equal projekts Klusās rokas, balstījās uz Latvijā esošo likumdošanas bāzi, darba grupa analizēja tās atbilstību/ neatbilstību nedzirdīgo bezdarbnieku interesēm un izstrādāja atbilstošus priekšlikumus tās pilnveidošanai.

Izstrādātais priekšlikumu kopums atbilst valsts politikas nostādņēm, izvirzītajiem mērķiem un deklarētajiem uzdevumiem.

1.3. Atbilstība starptautiskajiem tiesību aktiem

Koncepcijas pamatnostādnes balstās uz sekojošiem starptautiskajiem dokumentiem, tiesību aktiem, kuriem Latvija ir pievienojusies, vai arī izmanto valsts iekšējā likumdošanā :

1. Lisabonas stratēģija

2000. gada 23. - 24.martā Lisabonas Eiropadomes apstiprināts Eiropas Savienības (turpmāk – ES) stratēģiskās attīstības dokuments, kas nosaka ES ekonomiskās attīstības virzienus līdz 2010. gadam.

Stratēģijas pamatmērķis ir panākt, lai ES līdz 2010. gadam kļūtu par viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko zināšanās balstīto ekonomiku pasaulē, kas spēj ilgtspējīgi augt, radot vairāk un labākas darba vietas, lielāku sociālo vienotību un nodrošinot vides aizsardzību.

Šīs attīstības sasniegšanai ir izvirzīti precīzi uzdevumi, kuri ir iedalīti trīs lielos blokos:

- ekonomiskā izaugsme: stabila makroekonomika un konkurētspēja;
- sociālā kohēzija: nodarbinātība un sociālā iekļaušanās;
- vides aizsardzība: ekoloģiski pieļaujama un efektīva dabas resursu izmantošana, piesārņojuma samazināšana.

Visi trīs bloki ir savstarpēji sabalansēti, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību. Katrā blokā ir izvirzīti stratēģiskie mērķi dalībvalstīm un noteikti ES līmeņa pasākumi, kas jārealizē stratēģijas sasniegšanai. Latvija kā ES dalībvalsts ir uzņēmusies saistības realizēt Lisabonas stratēģiskos mērķus. Ekonomikas ministrija sadarbībā ar nozaru

ministrijām, Saeimu un sociālajiem partneriem izstrādājusi Latvijas nacionālo Lisabonas programmu.

Lisabonas stratēģijas mērķu sasniegšanai programmā izvirzītas piecas prioritātes jeb pamatvirzieni:

1. Makroekonomiskās stabilitātes nodrošināšana.
2. Zināšanu un inovāciju stimulēšana.
3. Investīcijām un darbam labvēlīgas un piesaistošas vides veidošana.
4. Nodarbinātības veicināšana.
5. Izglītības un prasmju uzlabošana.

2. ANO Invalīdu tiesību deklarācija (Pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1975.gada 9.decembra rezolūciju 3447)

ANO Invalīdu tiesību deklarācijas 3. pants nosaka:

“Invalīdiem ir neatņemamas tiesības uz respektu pret viņu cilvēcisko cieņu. Invalīdiem, lai kāda būtu viņu defekta un nespējas izcelsme, raksturs un smaguma pakāpe, ir tādas pašas pamattiesības kā viņu tāda paša vecuma līdzpilsoņiem, kas vispirmām kārtām nozīmē tiesības baudīt pieklājīgu dzīvi, kas būtu cik vien iespējams normāla un pilnvērtīga.

Savukārt 7. pants paredz: Invalīdiem ir tiesības uz ekonomisko un sociālo nodrošinātību un pieklājīgu dzīves līmeni. Viņiem ir tiesības pēc savām spējām iegūt un saglabāt darbu vai nodoties lietderīgai, produktīvai un atalgotai darbībai un iestāties arodbiedrībās”

3. Paraugnoteikumi par vienādām iespējām visiem (Pieņemti Apvienoto Nāciju Ģenerālās Asamblejas 48.sesijā 1993.gada 20.decembrī (Rezolūcija 48/96)

Apvienoto Nāciju Organizācija 1993. gadā pieņēmusi īpašu dokumentu - Paraugnoteikumus, kam ir jāpalīdz invalīdiem veidot savu dzīvi tādu pašu kā ikvienam citam cilvēkam.

Noteikumi iesaka, kas jādara valstij, lai padarītu invalīdu dzīvi vieglāku un dotu viņiem iespēju būt vienlīdzīgiem. Šie noteikumi nav likums, tāpēc katrai valstij ir iespēja izvēlēties - pildīt tos vai nepildīt.

Noteikumos ir ietvertas gan vissvarīgākās cilvēktiesību normas, gan arī daudzas pilsoņtiesības, kas jau ir noteiktas Latvijas likumdošanā. Noteikumi balstās uz sekojošiem pamatprincipiem:

- Ikvienam sabiedrības loceklim ir jāsaņem vienādi pakalpojumi, palīdzība un informācija
- Ikvienam ir jābūt iespējai aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē

- Ikvienam ir jābūt vienlīdzīgam ar apkārtējiem un jāsaņem vienlīdzīgas iespējas dzīvē

Īpašu uzmanību piesaistīja Paraugnoteikumu 7.noteikuma 3.panta „c” punkts, kurā tiek akcentēts, ka valstīm savas darbības programmās vajadzētu iekļaut:

”nodrošināšanu ar atbilstošu profesionālo apmācību un darbā iekārtošanu, kā arī nepārtrauktu palīdzību, kā piemēram individuālā palīdzība un tulka pakalpojumi”

Kā jau iepriekš tika minēts Latvijā šādas tiesības pastāv, diemžēl tikai formāli, jo atbilstoša profesionālā apmācība tiek sniegta atsevišķās profesijās (profesionālā rehabilitācija un atsevišķas programmas), tulka pakalpojumu apjoms ir minimāls.

1998. gadā Latvijas valdība pieņēma Konceptiju par invalīdu tiesībām "Vienādas iespējas visiem", kas ir balstīta uz ANO Paraugnoteikumiem

4. Konvencija “Eiropas Sociālā Harta” (Hartu parakstījušās Eiropas Padomes dalībvalstis 10.18.1961.)

Šajā Eiropas Savienības svarīgajā dokumentā invalīdiem tiek atvēlēta īpaša vieta un panta saturs skan šādi:

“15. pants

Invalīdu un garīgi atpalikušu personu tiesības uz arodapmācību, rehabilitāciju un sociālo iekārtošanu

Lai nodrošinātu efektīvu invalīdu un garīgi atpalikušu personu tiesību uz arodapmācību, rehabilitāciju un sociālo iekārtošanu izmantošanu, Līgumslēdzējas puses apņemas:

1. veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu apmācību iespējas, ieskaitot, ja nepieciešams, specializētas institūcijas - kā sabiedriskas, tā privātas;

2. veikt atbilstošus pasākumus, lai personas, kam ir invaliditāte, iekārtotu darbā, tai skaitā specializētās uzturēšanās iestādēs, specializētās darba vietās, un pasākumus, kas mudinātu darba devējus pieņemt darbā personas, kam ir invaliditāte

Invalīdu un garīgi atpalikušo personu tiesības uz neatkarību, integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē

Lai nodrošinātu efektīvu invalīdu un garīgi atpalikušo personu, neatkarīgi no viņu vecuma un invaliditātes veida un izcelsmes, tiesību uz neatkarību, integrāciju un dalību sabiedriskajā dzīvē, Līgumslēdzējas puses apņemas īpaši:

1. pieņemt nepieciešamos mērus, lai nodrošinātu invalīdus ar orientāciju, izglītību un arodapmācību vispārējās iekārtas struktūrā, kur tas ir iespējams, un, ja nepieciešams - specializētās institūcijās, kā sabiedriskas, tā privātas

“15. pants attiecas uz cilvēkiem, kas ir fiziski un/vai garīgi invalīdi.

1. punkts – Invalīdu tiesības uz arodapmācību

Arodapmācība cilvēkiem, kam ir invaliditāte, tiek uzskatīta par nepārtrauktu procesu, kas ietver pamatizglītību skolā, tehnisko apmācību, kas noved pie noteiktas kvalifikācijas un pārapmācība cilvēkiem, kuri ieguvuši invaliditāti arodslimības vai darba negadījuma rezultātā.

Nepieciešams šī procesa blakusprocess ir regulārs invalīdu profesionālās piemērotības novērtējums ar mērķi – ar viņu piekrišanu – izstrādāt rehabilitācijas programmu, kas atbilstu viņu spējām un vajadzībām.

Centieni sniegt apmācību nedrīkst apstāties pie programmas formulēšanas: 15. pants prasa, lai praksē būtu pieejamas piemērotas mācību telpas pietiekamā daudzumā.

Tas nozīmē:

- nodrošināt aprīkojumu, kas ļautu invalīdiem sekot mācību programmām normālos apstākļos (mācību materiāli, iekļūšana mācību telpās utt.)

- mācību spēki: visiem darbiniekiem, kas iesaistīti invalīdu rehabilitācijā, vai iesākumā – viņu profesionālās piemērotības novērtēšanā, ir jāsaņem pienācīga apmācība;

- sniegt finansiālu atbalstu, lai segtu papildu izmaksas, ko rada invaliditāte.

15. pants neprasa, lai puses piemērotu īpašu politiku attiecībā uz invalīdu nodarbinātību un iekārtošanu darbā. Ja tās respektē noteiktus nosacījumus attiecībā uz mērķi reāli piedalīties ekonomiskajā dzīvē uz vienlīdzīgiem pamatiem, tās var brīvi izvēlēties tādus līdzekļus, kādus vien vēlas.

5. Eiropas Padomes Rekomendācija Nr. R (92) 6 par saskaņotu rehabilitācijas politiku cilvēkiem ar ierobežotu rīcības spēju (1992.gada 9.aprīlī pieņēmusi Ministru Komiteja 474.ministru vietnieku sēdē.)

Rekomendācijas pielikums satur daudz vērtīgu ieteikumu dalībvalstīm attiecībā uz personu ar invaliditāti nodarbinātību un tajā skaitā arī sagatavošanos darba dzīvei (VI un VII nodaļas).

Viens no rekomendācijā ietvertajiem principiem paredz pilnvērtīgas un aktīvas līdzdalības sabiedrības dzīvē garantēšanu, valstīm īstenojot saskaņotu, globālu un visaptverošu politiku sadarbībā ar cilvēkiem ar ierobežotu rīcības spēju un kā viņu pašu, tā viņiem domātajām organizācijām, lai nodrošinātu visu cilvēkiem ar ierobežotu rīcības spēju nepieciešamo palīdzību. Šī politika attiecas arī uz nodarbinātību, arodorientāciju un arodizglītību

6. Visaptveroša starptautiskā konvencija par invalīdu tiesībām.

***(CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES)
pieņemta ANO Ģenerālā asamblejā 2006. gada 13. decembrī.***

1.4. Izmantotā terminoloģija, definīcijas

Vienotas terminoloģijas trūkums ir viena no blakus problēmām, ar kurām saskārās darba grupa. Šis aspekts nav Konceptijas intervenču objekts, tomēr

atzīmējams apstāklis, kas traucēja izprast problēmas un izstrādāt atbilstošus priekšlikumus to novēršanai.

Koncepcijā izmantotās terminoloģijas skaidrojums:

Algoti pagaidu darbi – valsts līdzfinansēts aktīvās nodarbinātības pasākums bezdarbnieku nodarbināšanai nekvalificētos vai mazkvalificētos darbos, kas ilgstoša bezdarba periodā veicina bezdarbnieku darba iemaņu atjaunošanu un rada sociālu labumu sabiedrībai.

„Atbalstītais darbs” - pasākumi bezdarbnieku mērķgrupai ar garīga rakstura traucējumiem, kurām ir nepieciešams īpašs atbalsts integrācijai darba tirgū un sabiedrībā.

“De jure” līdztiesība – formālā, legālā līdztiesība. Līdztiesība ir garantēta Satversmē, valsts likumdošanā.

“De facto” līdztiesība – reālā līdztiesība. Neskatoties uz likumu normu esamību vai neesamību, līdztiesība izpaužas reālās dzīves situācijās. Nedzirdīgajiem nav sistemātisku ierobežojumu (nevienlīdzīgo iespēju, nevienlīdzīgo pienākumu, nevienlīdzīgo dzīves situāciju vai statusu) de jure līdztiesības īstenošanai.

Invalīds - persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmu funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība un kurai ir noteikta invaliditāte likumā un citos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā.

Karjeras izglītība - plānots pasākumu, kursu un programmu nodrošinājums izglītības iestādēs, lai mācītu un palīdzētu izglītojamajiem apgūt un attīstīt prasmes savu interešu, spēju un iespēju samērošanā, savu karjeras mērķu izvirzīšanā un karjeras vadīšanā un sniegtu zināšanas un izpratni par darba pasauli, tās saikni ar izglītību, par karjeras plānošanu un attīstīšanu visa mūža garumā.

Koncepcija - sistēmā apkopoti uzskati; izskaidrojuma un izpratnes forma, kas balstīta uz noteiktas teorijas pamatziņām

Profesionālā orientācija - palīdzība cilvēkam, lai veicinātu sevis izzināšanu, savas profesionālās ievirzes apzināšanu, padziļinātu izpratni par izglītību un iespējām darba tirgū un atklātu to profesionālo virzienu, kas vislabāk atbilst cilvēka personībai, viņa vērtībām, mērķiem. Šis process sekmē apzinātu un patstāvīgu karjeras lēmumu pieņemšanu.

Palīdzība karjeras plānošanā – karjeras konsultanta vadīts, uz indivīdu vērsts process ar mērķi sekmēt indivīda apzināta un patstāvīga lēmuma pieņemšanu par karjeras plānošanu un attīstību.

Pieejamība – ar šo terminu ir jāsaprot ne tikai formālās iespējas piekļūt resursiem un to izmantošanai, bet arī visu (t.sk. ekonomisko, sociālo, u.c.) šķēršļu novēršana, lai praktiski tiktu nodrošināta piekļūšanas iespēja.

Profesionālās piemērotības noteikšana – karjeras konsultanta vadīts uz indivīdu vērsts pasākumu kopums, kas ļauj izvērtēt indivīda atbilstību konkrētās profesijas izvirzītajām prasībām novērtēšanu, ņemot vērā viņa intereses, prasmes, zināšanas, vispārējās un funkcionālās spējas.

Profesionālā izglītība – praktiska un teorētiska sagatavošanās darbībai noteiktā profesijā, profesionālās kvalifikācijas ieguvei un pilnveidei;

Speciālā izglītība – personām ar speciālām vajadzībām un veselības traucējumiem vai arī speciālām vajadzībām vai veselības traucējumiem adaptēta vispārējā un profesionālā izglītība;

Subsidētā darba vieta – darba vieta bezdarbnieku nodarbināšanai uz noteiktu laiku, kuru daļēji finansē no valsts budžeta līdzekļiem

Tiešā diskriminācija un netiešā diskriminācija

- tiešā diskriminācija izpaužas situācijās, kur nedzirdīgajam tiešā veidā ir liegta kāda iespēja tikai viņa vai viņas invaliditātes dēļ. Netiešā diskriminācija izpaužas situācijās, kurās nedzirdīgajiem ir netiešā veidā liegta iespēja īstenot savas tiesības sociālo, ekonomisko, kulturālo, vēsturisko vai citu faktoru dēļ. Šīs diskriminācijas rezultātā nedzirdīgajiem veidojas nevienlīdzīgas lomas sabiedrībā un nevienlīdzīgas iespējas. Netieša diskriminācija notiek tad, ja acīmredzami neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, kuras atbalsta kopēju reliģiju vai uzskatus, kurām ir konkrēta invaliditāte, konkrēts vecums vai konkrēta seksuālā orientācija, atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar otru personu.

Zīmju valoda - Zīmju valoda ir valoda, kuras lietotāji izmanto manuālo (roku) komunikāciju skaņu komunikācijas vietā. Lai izteiktu vārdu nozīmi (jēgu) tajā ir nepieciešama vienlaicīga roku un ķermeņa stāvokļa, to orientācijas un kustību kombinācija, kas, apvienojumā ar sejas mīmiku, izsaka runātāja domas. Zīmju valoda tiek attīstīta nedzirdīgu cilvēku sabiedrībā. To lieto paši nedzirdīgie,

vājdzirdīgie, viņu tulki, draugi un ģimenes. Zīmju valodu lieto arī cilvēki ar runas problēmām

Zīmju valodas tulks – persona ar atbilstošu izglītību, kas spēj gan tieši, gan atgriezeniski tulkot tekstus latviešu skaņu un zīmju valodā saziņā starp nedzirdīgo cilvēku un dzirdīgo cilvēku. Šīs personas pārzina nedzirdīgo kultūru un psiholoģiju un ir apguvušas mutvārdu, vizuālās (manuālās) un rakstveida tulkošanas iemaņas saziņai ar nedzirdīgajiem cilvēkiem un spēj tulkot lekcijas, uzrunas, kā arī citas mutiskās saziņas formas latviešu valodā. Atbilstoši profesionālās kvalifikācijas līmenim šīs personas Profesiju klasifikatorā iedalās trīs grupās – latviešu zīmju valodas tulks, surdotulks un nedzirdīgo tulks.

2.PROBLĒMU IZKLĀSTS

2.1.Situācijas apraksts

Mūsdienu izaicinājumi, kuriem pamatā ir ārkārtīgi straujā tautsaimniecības, jauno tehniku un tehnoloģiju attīstība, atvērtais darbaspēka tirgus citās ES valstīs, mūsu valsts deklarēto atbalstu invalīdu nodarbinātībai liek koriģēt nepārtraukti, pielāgot to īstermiņa un ilgtermiņa perspektīvām, nodrošināt jaunus, inovatīvus risinājumus. Īpaši svarīgi un neatliekami šie pasākumi ir jauniešiem - invalīdiem, kuri vēl nav izdarījuši savu karjeras izvēli.

Problēmas rada nedzirdīgo speciālās izglītības sistēmas efektivitāte, iegūtās profesionālās izglītības kvalitāte, tās attiecība uz pieprasījumu darba tirgū un kopumā - ietekme ilgtermiņā uz tautsaimniecību un bezdarba iestāšanās risku. Šāda situācija nosaka to, ka vēlāk valstij jāiegulda lieli līdzekļi (pat vairākkārtējā) pārkvalifikācijā un pašiem nedzirdīgajiem izlemjot pāriet citā profesijā, tas bieži notiek pārāk vēlu un praktiski ir grūti izdarāms.

Izejas situācijas raksturojums iezīmēs būtiskākās tendences visās ar pārkvalifikācijas nepieciešamību saistītajās jomās:

1) Izglītība.

Jau agrā bērnībā nedzirdīgie bērni tiek atrauti no ģimenēm. Lielākā daļa no viņiem līdz pat 20 gadu vecumam spiesti dzīvot vispirms vienīgajā specializētajā bērnudārzā Rīgā, pēc tam specializētajās vispārējās izglītības mācību iestādēs Rīgā, Valmierā (vājdzirdīgie) un Daugavpilī (nedzirdīgie un vājdzirdīgie krieviski runājošie bērni). Šīs absurdās sistēmas darbības rezultātā nedzirdīgie ne tikai iegūst zemu izglītības līmeni, bet arī nonāk autsaideru situācijā pēc skolu beigšanas. Ārkārtīgi vājas ir skolu absolventu valsts valodas zināšanas (īpaši rakstītās), izpratne par abstraktiem jēdzieniem un parādībām. Bieži vien profesionālā izglītība nedzirdīgajiem sākas ar elementāro parādību un jēdzienu skaidrošanu. Dzirdes invalīdu integrācijas iespējas

darba tirgū un profesionālās izglītības un karjeras izredzes ir cieši saistītas arī ar viņu valsts valodas zināšanām. Diemžēl latviešu valodas apmācība speciālajās izglītības iestādēs netiek nodrošināta tādā līmenī, lai viņi varētu veiksmīgi turpināt profesionālo vai augstāko izglītību un veiksmīgi integrēties darba tirgū. Profesionālā orientācija vai nu netiek organizēta nemaz, vai arī nekvalitatīvi.

Ar lielām grūtībām tālākās izglītības un profesijas izvēlē saskaras speciālo skolu audzēkņi. Par nedzirdīgajiem skolniekiem vispār nav statistikas, bet PKIVA 2005.gada dati, kas iegūti, aptaujājot 656 12.klases skolēnus dažādās Latvijas skolās, liecina, ka 35% divpadsmitklasnieku bija izvēlējušies nākamo profesiju, 50% aptaujāto padomā bija vairākas profesiju alternatīvas, bet 15% vēl nebija izdarījuši izvēli; taču 54% aptaujāto atzina, ka viņiem nepieciešama palīdzība profesijas izvēlē, 38% atzina, ka viņiem ir grūti orientēties pieejamajā informācijā, 35% norāda, ka viņiem nav pieejama profesionāla palīdzība, 32% norāda, ka skolā nav pieejama nepieciešamā palīdzība. Ja tiktu veikta aptauja starp nedzirdīgajiem audzēkņiem, situācija izrādītos daudz dramatiskāka.

Ārkārtīgi ierobežotas ir nedzirdīgo jauniešu iespējas iegūt konkurētspējīgu profesiju, IZM profesionālās izglītības sistēma faktiski ir pilnīgi nesagatavota apmācīt invalīdus (tai skaitā nedzirdīgos) – noteikti ierobežojoši parametri grupu veidošanai, nav pietiekoši tulku, nav nedzirdīgajiem piemērotu mācību metodiku, profesionālās izglītības sistēmas darbinieki netiek apmācīti darbam ar nedzirdīgajiem audzēkņiem, arodskolās nav kolektīvās lietošanas tehnisko palīglīdzekļu, profesionālās izglītības iegūšanas procesu nepavada rehabilitācijas pakalpojumi; nav nepieciešamās saiknes starp vispārējās speciālās izglītības un profesionālās izglītības mācību iestādēm. Viņu intereses pilnīgi ignorē arī augstākas izglītības sistēma. Tā vietā lai risinātu problēmu pēc būtības valsts institūcijas nodarbojas ar funkciju sadali un pārdali, pieļauj atbildību sadrumstalotību, kas gala rezultātā noved pie starpinstitucionālu barjeru veidošanās un bezatbildības. Veicot profesijas izvēles iespēju analīzi personām ar dzirdes traucējumiem, konstatējami vairāki profesijas izvēli ierobežojoši faktori. Praksē netiek realizēts nepieciešamais atbalsta mehānisms. Tāpēc nedzirdīgo personu gan profesionālās, gan akadēmiskās augstākās izglītības iegūšanas iespējas ir stipri ierobežotas:

- bez zīmju valodas tulka palīdzības šajā procesā nedzirdīgie ļoti bieži saskaras ar nepārvaramām grūtībām. Nedzirdīgie audzēkņi, studenti nav spējīgi paši segt zīmju valodas tulka pakalpojuma izmaksas. Neskatoties uz normatīvajos dokumentos deklarēto, pietiekoša finansiāla atbalsta no valsts nav.

- nav informācijas pieejamības sistēmas (komunikāciju barjeru dēļ) nedzirdīgajiem par dažādām iespējām iegūt profesionālo vai augstāko izglītību. Augstākminēto problēmu risina absolventu klašu audzinātāji bez pietiekamas informācijas, pieredzes un prakses, tādēļ nedzirdīgiem jauniešiem nav pārliecības par iespējām apgūt kādu profesiju atbilstoši viņu potenciālajām spējām. Informācija tiek iegūta ar draugu, radu starpniecību, tā ir nepilnīga un nekvalitatīva.

- nav sasaistes starp vispārīzglītojošām mācību iestādēm un profesionālās izglītības iestādēm, kas varētu palīdzēt nedzirdīgiem jauniešiem izvēlēties profesiju

un iekļauties profesionālās izglītības sistēmā. Līdz ar to nav iespējams kvalitatīvi plānot (arī finansiāli nodrošināt) profesionālās izglītības iestāžu darbu.

- neefektīva ir Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras (PKIVA) un citu atbilstīgo valsts institūciju darbība, nedzirdīgie neizmanto to pakalpojumus komunikāciju barjeru dēļ. Kā liecina LNS projekta Klusās rokas ietvaros veiktie pētījumi (piemēram, „Latvijas nedzirdīgie jaunieši. Statistika. Problēmpunkti”), ja tāda iespēja pastāvētu, 85% nedzirdīgo jauniešu izmantotu speciāla konsultanta pakalpojumus, kurš sniegtu konsultācijas par darbā iekārtošanās un tālākizglītības iespējām.

Tā rezultātā nedzirdīgie jaunieši nevar apgūt konkurētspējīgu profesiju, ir nesagatavoti darba tirgus attiecībām. Profesijas, kuras viņi apgūst profesionālās izglītības sistēmā ne vienmēr ir pieprasītas un perspektīvas. Tāpēc valsts spiesta tērēt lielus līdzekļus viņu vēlākajai pārkvalifikācijai.

2. Nodarbinātība.

Zemais izglītības (tajā skaitā profesionālās sagatavotības) līmenis, ierobežojumi strādāt ne tikai noteiktās profesijās, bet pat veselās nozarēs – tie ir pamatšķēršļi dzirdes invalīdiem darba tirgū. Darba devēji ārkārtīgi nelabprāt pieņem darbā dzirdes invalīdus. Valstī nav normatīvo aktu (izņemot subsidētās darba vietas), kas ieinteresētu darba devējus pieņemt darbā dzirdes invalīdus. Komunikācijas problēmas, papildus izmaksas (zīmju valodas tulki, tehniskie palīg līdzekļi, darba drošība) garantijas darba likumdošanā, ierobežotais darba vietu skaits depresīvajos reģionos – tā rezultātā lielākā daļa darbspējīgā vecuma dzirdes invalīdu ir bez darba (LNS statistikas dati).

3. Aktīvie nodarbinātības pasākumi.

Nedzirdīgo bezdarbnieku reintegrācijas vadības sistēmas, tieši tāpat kā profesionālās izglītības sistēma, ir pilnīgi nesagatavotas un neieinteresētas nodarboties ar dzirdes invalīdiem, kuri paļaujas uz valsts deklarēto atbalstu. Nepietiekošais atbalsts likumdošanas aktos deklarētajiem mērķiem (dzirdes) invalīdu integrācijai ir nekompetences un neieinteresētības rezultāts. Šīs struktūras patstāvīgi nav spējīgas iekļaut dzirdes invalīdus aktīvajos nodarbinātības pasākumos. Lai gan 2005. gada laikā esot īstenots prioritārais pasākums „Nodarbinātības valsts aģentūras pakalpojumu pieejamības un kvalitātes uzlabošana un pakalpojumu attīstība” un pasākuma īstenošanai piešķirti valsts budžeta līdzekļi - 275 000 Ls, NVA pakalpojumi dzirdes invalīdiem ir pilnīgi nepieejami komunikācijas barjeru dēļ. Aģentūra visā savā tīklā nav iekļāvusi nevienu pasākumu šīs barjeras pārvarēšanai, **dzirdes invalīdu vajadzības tiek sistemātiski ignorētas.** Turklāt daudzi dzirdes invalīdi neizmanto NVA pakalpojumus arī tāpēc, ka viņiem nav pieejama saprotama informācija par šo institūciju un viņi neredz nekādu jēgu griezties tajā pēc palīdzības – apkārtnē nav brīvu darba vietu.

Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums 3. pantā definē par aktīvajiem nodarbinātības un bezdarba samazināšanas preventīvajiem pasākumiem sekojošos pasākumus:

1) profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana;

2) algoti pagaidu darbi;

3) pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai, jo īpaši pasākumi sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidei un psiholoģiskā atbalsta pasākumi, pasākumi darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu, kā arī darba meklēšanas metožu apguvei, neformālās izglītības ieguvei, tai skaitā valsts valodas apguvei un tālākizglītības izvēlei, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs, kā arī citi pasākumi, kas veicina bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspēju darba tirgū;

4) pasākumi noteiktām personu grupām, jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām ar garīga rakstura traucējumiem (pasākums "Atbalstītais darbs"); personām sešu mēnešu laikā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (bērna kopšanas perioda) beigām; personām, kurām līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanai atlikuši ne vairāk kā pieci gadi; personām, kuras Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē ir ilgāk par vienu gadu (turpmāk — ilgstošie bezdarbnieki); personām pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs un citām mērķa grupām saskaņā ar Latvijas Nacionālo rīcības plānu nodarbinātības veicināšanai.

Projekta darba grupa, analizējot likuma izpildi, konstatējusi virkni neatbilstību:

- (1) *profesionālā apmācība, pārkvalifikācija, kvalifikācijas paaugstināšana*. Atbildīgā valsts institūcija ir Nodarbinātības valsts aģentūra. Tās Nolikumā noteiktās pamatfunkcijas ir:

1) sniegt valsts un pašvaldību institūcijām, nevalstiskajām organizācijām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām pakalpojumus bezdarba samazināšanas un bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta jomā;

2) nodrošināt operatīvu un kvalitatīvu palīdzību bezdarbniekiem un darba meklētājiem, kā arī iesaistīt bezdarbniekus aktīvajos nodarbinātības pasākumos atbilstoši viņu vajadzībām, spējām un vēlmēm;

3) organizēt aktīvos nodarbinātības pasākumus un veicināt šo pasākumu dažādošanu atbilstoši pieprasījumam darba tirgū, kā arī veikt aktīvo nodarbinātības pasākumu īstenošanas pārraudzību un izmaksu analīzi.

Nevienu no šīm funkcijām attiecībā uz dzirdes invalīdiem NVA neveic. NVA neizrāda pašiniciatīvu, tā izstrādājusi pakalpojumus un (ne)gaida, lai nedzirdīgie paši sameklē un izmanto šos pakalpojumus. Personām ar speciālām vajadzībām (dzirdes invalīdiem) faktiski tas nav iespējams, pakalpojums ir nepieejams.

Aģentūras uzdevumi, kas noteikti Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā un Nolikumā.	Izpilde attiecībā uz dzirdes invalīdiem
Organizē un īsteno aktīvos nodarbinātības pasākumus	Uzdevums netiek veikts. Tikai pēc pašu nedzirdīgo organizāciju iniciatīvas projekta dzīves ciklā tika organizētas

	dažas apmācību grupas. Taču to jāvērtē tikai kā vienreizēju akciju, kas demonstrē neizmantotās iespējas. Pārējie pasākumi nedzirdīgajiem vispār nav pieejami.
Palīdz bezdarbniekiem un darba meklētājiem iesaistīties darba tirgū	Komunikācijas barjeru dēļ uzdevums netiek veikts
Uzskaita brīvās darba vietas	NVA nav uzskaites par dzirdes invalīdiem piemērotām – pielāgotām darba vietām
Reģistrē un uzskaita bezdarbniekus un darba meklētājus	NVA nav uzskaites par dzirdes invalīdiem – bezdarbniekiem vai darba meklētājiem
Bez maksas informē par brīvajām darba vietām, kā arī bezdarbnieku un darba meklētāju tiesībām un pienākumiem;	Komunikācijas barjeru dēļ uzdevums netiek veikts kvalitatīvi
Bez maksas konsultē bezdarbniekus un darba meklētājus profesionālās piemērotības jautājumos, piemērotas profesijas un pārkvalifikācijas izvēlē;	Komunikācijas barjeru dēļ uzdevums netiek veikts
Analizē un prognozē darba tirgus konjunktūru;	
Organizē sadarbību un informācijas apmaiņu starp aģentūru un darba devējiem	
Organizē darba devēju un bezdarbnieku dialogu, lai samazinātu bezdarba līmeni;	Komunikācijas barjeru dēļ uzdevums netiek veikts
Sadarbojas ar valsts pārvaldes iestādēm, pašvaldībām, fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī sabiedriskajām organizācijām	Sadarbība starp NVA un dzirdes invalīdu organizācijām nenotiek.

NVA rezultatīvo rādītāju izpilde 2005. gadā apakšprogrammā „Darba prasmju apguve un atjaunošana” rāda sekojošu ainu :

Invalīdu – bezdarbnieku subsidētā nodarbinātība:	plāns	fakts
invalīdu – bezdarbnieku darba prakse;		6
invalīdu – bezdarbnieku profesionālo prasmju pilnveide subsidētajā darba vietā;		70
atbalsts invalīdiem – bezdarbniekiem profesionālo prasmju apguvei subsidētajā darba vietā;		307

2005.gadā bezdarbnieku profesionālajā apmācībā, pārkvalifikācijā un kvalifikācijas paaugstināšanā nosūtīti 434 invalīdi. **Dzirdes invalīdi šajā procesā iekļauti netiek.**

2005.gadā aģentūra izstrādāja vairākus jaunus pasākumus, kuros aicināja piedalīties gan bezdarbniekus un darba meklētājus, gan arī darba devējus, starp tiem - „Atbalstītais darbs” - darba devējs, nodarbinot personas ar garīga rakstura traucējumiem, var atrisināt darbaspēka trūkuma problēmu vienkāršu darbu veikšanai. Šādā veidā darba devējs veicina sociāli atbildīga uzņēmuma tēlu. Aģentūra personām ar garīga rakstura traucējumiem nodrošināja apmaksātu darba audzinātāju, kas seko līdzī darbinieka veiktā darba kvalitātei un nepieciešamo prasmju apguvei. **Dzirdes invalīdi šajā procesā iekļauti netiek.**

Aģentūras rīcībā nav ne elementāras uzskaites, ne visaptverošas statistikas par filiālēs reģistrētajiem bezdarbniekiem – dzirdes invalīdiem. Politikas nostādnes šajā jautājumā ir pilnīgi neizstrādātas un aizbildināšanās ar personas datu aizsardzību kalpo tikai bezdarbības attaisnošanai. Tā rezultātā **jāsecina, ka Nodarbinātības valsts aģentūras darbs šo funkciju un uzdevumu izpildē dzirdes invalīdu vidū ir neapmierinošs.**

- (2) *algoti pagaidu darbi*

Atbildīgā institūcija – Nodarbinātības valsts aģentūra. 2005. gada laikā NVA nosūtījusi algotajos pagaidu darbos 14 446 cilvēkus. Statistikas par (dzirdes) invalīdiem nav. Pēc LNS rīcībā esošajām ziņām, to ir tikai daži cilvēki Rīgā, kas liek secināt, ka **nedzirdīgie arī šajā procesā iekļauti netiek.** NVA normatīvie akti neparedz nekādas prasības darba devējiem (darbu vadītājiem) par specifiskajām zināšanām invalīdu nodarbinātības jautājumos – piemēram komunikācijas specifika ar nedzirdīgu cilvēku, darba drošības prasības nodarbinot nedzirdīgos, kaitīgie darba apstākļi nedzirdīgajiem/ vājdzirdīgajiem utt. Zīmju valodas tulku piesaiste darba uzdevumu izskaidrošanā, darba jautājumu kārtošanā netiek paredzēta, līdz ar to mazkvalificētie un slikti izglītotie nedzirdīgie faktiski šo pakalpojumu izmantot nevar.

- (3) *pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai*, jo īpaši pasākumi sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidei.

Atbildīgā institūcija Nodarbinātības valsts aģentūra. **Dzirdes invalīdi šajā aktivitātē iekļauti netiek.**

- (4) *pasākumi noteiktām personu grupām*,; personām, kurām ir noteikta invaliditāte. Atbildīgā institūcija Nodarbinātības valsts aģentūra. **Dzirdes invalīdi šajā aktivitātē iekļauti netiek.**

Valsts pamatbudžeta apakšprogramma „Darba prasmju apguve un atjaunošana”

Algotie pagaidu darbi	Mērķgrupas bezdarbnieku subsidētā nodarbinātība	Sociālie uzņēmumi	Invalīdu bezdarbnieku subsidētā nodarbinātība
------------------------------	--	--------------------------	--

Darba prakse pie darba devēja
Profesionālo prasmju pilnveide
Atbalsts profesionālo prasmju pilnveidei

Vispopulārākie un vispieprasītākie no visiem šiem pasākumiem ir invalīdu bezdarbnieku subsidētā nodarbinātība. To reglamentē 12 NVA iekšējie normatīvie dokumenti, kuri nosaka sekojošas direktīvas:

Pasākuma virziena nosaukums	Nosacījumi invalīda - bezdarbnieka iesaistīšanai Pasākumā	Profesija, kurā organizē Pasākumu
Invalīdu - bezdarbnieku darba prakse	1) vecums no 18 līdz 25 gadiem; 2) iegūta augstākā vai profesionālā izglītība un/vai pabeigti bezdarbnieku profesionālās apmācības vai pārkvalifikācijas kursi; 3) darba pieredze profesijā mazāka par gadu	Profesija, kurā iegūta izglītība vai beigti bezdarbnieku profesionālās apmācības vai pārkvalifikācijas kursi
Invalīdu – bezdarbnieku profesionālo prasmju pilnveide subsidētajā darba vietā	1) vecums no 25 gadiem līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanai; 2) iegūta augstākā vai profesionālā izglītība un/vai pabeigti bezdarbnieku profesionālās apmācības vai pārkvalifikācijas kursi vai pieredze, ne mazāka kā divi gadi profesijā, kurā apgūtas profesionālās prasmes un iemaņas, strādājot darba vietā	Profesija, kurā iegūta izglītība vai beigti bezdarbnieku profesionālās apmācības vai bezdarbnieku pārkvalifikācijas kursi, vai arī profesija, kurā apgūtas profesionālās prasmes un iemaņas, tajā nostrādājot ne mazāk kā 2 gadus
Atbalsts invalīdiem - bezdarbniekiem profesionālo prasmju	Darbspējas vecums	Profesija, kuru invalīds - bezdarbnieks vēlas apgūt, strādājot subsidētajā darba vietā, ciktāl tas nav pretrunā ar Latvijas Republikas

apguvei subsidētajā darba vietā		Profesiju klasifikatorā noteiktajām profesionālās darbības veikšanai nepieciešamajai izglītībai un kvalifikācijas pamatprasībām. Ja profesionālās darbības veikšanai ir nepieciešama speciāla izglītība vai prasmes, kuras invalīds - bezdarbnieks nav ieguvis, šajā profesijā <i>Atbalsts profesionālo prasmju apguvei</i> netiek organizēts.
--	--	--

Subsidētajās darba vietās dzirdes invalīdi tiek iekārtoti minimāli un pēc apmaksātā termiņa paturēti netiek. Faktiski – vai tie bija 10 mēneši, vai viens gads, vai divi gadi – kā tagad, situācija nemainās – darba devēji izmanto valsts doto iespēju iegūt gandrīz bez maksas darbaspēku, kas viņiem palīdz konkurences cīņā, tie nedaudzie dzirdes invalīdi, kas iekārtojās subsidētajās darba vietās – kaut vai divu gadu garantētu darba vietu. Taču pēc termiņa beigām viņiem atkal jāmeklē jaunas iespējas. Nekādas apmācības par iekļaušanos dzirdīgo kolektīvā, nekādi darba asistentu – konsultantu pakalpojumi, nekādas informācijas – apmācības dzirdes invalīdiem par nepieciešamajām prasmēm saglabāt darba vietu, nedzirdīgajiem nav pieejamas. NVA normatīvie dokumenti neparedz nekādas prasības darba devējiem (darbu vadītājiem) par specifiskajām zināšanām (dzirdes) invalīdu nodarbinātības jautājumos – piemēram komunikācijas specifika ar nedzirdīgu cilvēku, darba drošības prasības nodarbinot nedzirdīgos, kaitīgie darba apstākļi nedzirdīgajiem/ vājdzirdīgajiem utt. Normatīvajos aktos pat nav atrunāta un noteikta zīmju valodas tulka izmantošana elementāro pamatzināšanu apgūvē, kas vien jau liecina par sniegtā atbalsta nepieejamību un valsts institūciju reālo attieksmi pret dzirdes invalīdu iekļaušanu deklarētajās aktivitātēs.

Aģentūrai nav skaidri paustas nostājas/ politikas pret dzirdes invalīdu integrācijas jautājumiem aktīvajos nodarbinātības pasākumos. Aģentūra negatavo un neiesaista savā interešu lokā speciālistus (zīmju valodas tulkus, asistentus – konsultantus utt), kas varētu profesionāli strādāt ar mērķauditoriju.

Līdz ar to kopumā konstatējams, ka, lai gan valsts ir vairakkārt deklarējusi savu politisko gribu veikt nepieciešamās aktivitātes invalīdu integrēšanai visās nodarbinātības struktūrās, praksē šis atbalsts un integrēšanas pasākumi realizēti netiek.

2.2. Atbilstīgie tiesību akti

Intervenču zonā darbojas virkne Latvijas Republikas likumu, Ministru Kabineta noteikumu un lokālo normatīvo aktu.

1. Latvijas Republikas likums „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību”,

13. pants

Palīdzība nodarbinātības jautājumos

3) apgūt piemērotu profesiju

Ar šajā pantā minētās palīdzības sniegšanu saistītos izdevumus sedz no valsts budžeta līdzekļiem

14. pants

Palīdzība sociālās integrācijas veicināšanai

Lai veicinātu invalīdu sociālo integrāciju, valsts, maksimāli piesaistot sabiedrību, nodrošina vispārējās lietošanas ēku projektēšanu un jaunu sabiedriskā transporta sistēmu projektēšanu, ievērojot invalīdu speciālās vajadzības. Lai veicinātu invalīdu sociālo integrāciju, pašvaldības, maksimāli piesaistot visu veidu labdarības organizācijas un sabiedrību, invalīdiem nodrošina:

- 1) iespēju iegūt izglītību mājās, vispārējās vai speciālās pirmsskolas izglītības, pamatizglītības un vidējās izglītības iestādēs, apgādājot tās ar speciāli invalīdiem piemērotu inventāru un tehniskajām palīgierīcēm;
- 2) piemērotas izglītības un **aroda iegūšanu atbilstoši veselības stāvoklim**;
- 3) palīdzību sadzīves apstākļu uzlabošanā, arī dzīves apstākļu uzlabošanu un palīdzību ikdienas problēmu atrisināšanā, garantējot pārvietoties nespējīgu invalīdu aprūpi;

- 4) pasākumus, kas veicina un atvieglo invalīdu saskarsmi ar pārējo sabiedrību;
- 5) palīdzību garīgu, kultūras un izklaidējošu pasākumu un iestāžu apmeklēšanā atbilstoši invalīda vēlmēm, invalīdu sporta pasākumu organizēšanā, kā arī palīdzību, kas nepieciešama, lai invalīdi varētu apmeklēt šos pasākumus un piedalīties tajos;

2. Konceptija „Vienādas iespējas visiem”

4.2. Izglītības jomā galvenais uzdevums ir nodrošināt invalīdiem tiesības uz izglītību, kas atbilst viņu vajadzībām un vēlmēm

izstrādāt **speciāli adaptētas mācību programmas**, materiālus, mācību metodes, stundu sarakstus un eksāmenu noteikumus

- apgādāt izglītības institūcijas ar nepieciešamajiem kolektīvajiem un individuālajiem tehniskajiem palīglīdzekļiem;
- nodrošināt arodapmācību vispārējā izglītības sistēmā (profesionālās izglītības iestādēs);

4.3. Nodarbinātības jomā galvenais uzdevums ir nodrošināt invalīdiem tiesības uz darbu - vienlīdzīgām iespējām uz produktīvu un labi atalgotu vietu darba tirgū.

Uzdevuma īstenošanai nepieciešams veikt sekojošus pasākumus:

- paredzēt jau esošajās profesionālās orientācijas institūcijās vai izveidot jaunu arodorientācijas institūciju, kas noteiktu un palīdzētu izvēlēties vispiemērotāko nodarbošanos, ņemot vērā personas zināšanas, spējas, vēlmes, darbaspēka tirgus iespējas;

4.6. Kā viens no būtiskākajiem uzdevumiem ir nodrošināt invaliditātes aspekta iekļaušanu visos politikas veidošanas posmos.

3. Izglītības likums

7.pants. Izglītības mērķgrupas

Izglītības mērķgrupas ir personu kopums ar līdzīgām noteiktām vajadzībām, interesēm un spējām, kuras vēlas izglīties vai kurām obligātās izglītības iegūšana noteikta ar likumu. Galvenās izglītības mērķgrupas veido:

- 1) pirmsskolas vecuma bērni;
- 2) obligātās izglītības vecuma bērni un jaunieši;
- 3) jaunieši;
- 4) personas ar speciālām vajadzībām;
- 5) pieaugušie.

42.pants. Speciālās izglītības programmas

(1) Persona ar speciālām vajadzībām var iegūt speciālo izglītību izglītības iestādē, ja tai šajā iestādē ir nodrošinātas iespējas iegūt veselības stāvoklim un attīstības traucējuma raksturam atbilstošu izglītību.

(2) Speciālās izglītības programmas īsteno, ņemot vērā izglītojamā veselības stāvokli.

(3) Speciālo izglītības programmu īstenošanas kārtību nosaka vispārējās izglītības likums, profesionālās izglītības likums un citi likumi

4. Vispārējās izglītības likums

49.pants. Speciālās izglītības programmas

(1) Speciālās izglītības programmas nodrošina vispārējo darba praktisko iemaņu un profesionālās ievirzes izglītību izglītojamajiem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem un speciālām vajadzībām (turpmāk - izglītojamie ar speciālām vajadzībām).

(2) Speciālā izglītība rada iespējas un apstākļus izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām iegūt savam veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību jebkurā izglītības iestādē, vienlaikus nodrošinot izglītojamā pedagoģiski psiholoģisko un medicīnisko korekciju, sagatavotību darbam un dzīvei sabiedrībā.

5. Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums

3. pants

4) pasākumi noteiktām personu grupām, jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām ar garīga rakstura traucējumiem (pasākums "Atbalstītais darbs");

10.pants.

Bezdarbnieka statusa iegūšana

(2) Par darbaspējīgu šā likuma izpratnē uzskatāma arī persona, kurai ir noteikta invaliditāte, izņemot gadījumus, kad veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu komisija ir noteikusi 100 procentu darbspēju zaudējumu

6. 2003. gada 17. jūnija LR Ministru kabineta Noteikumi Nr. 309 „Aktīvo nodarbinātības pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtība un aktīvo nodarbinātības pasākumu realizētāju izvēles principi”.

8. Par pasākumu realizētāju, izņemot šo noteikumu 9.punktā minētos pasākumus, var izvēlēties pretendentu (izglītības iestādes, darba devējus), kas atbilst šādām prasībām:

8.1. ir reģistrēts normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā;

8.2. tam nav nodokļu un valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu parādu;

8.3. nav konstatēti tā profesionālās darbības pārkāpumi;

8.4. tam ir licence, akreditācijas lapa vai sertifikāts attiecīgo pakalpojumu sniegšanai;

8.5. pasākumu realizācijas vietā ir atbilstoša materiāli tehniskā bāze;

8.6. nav pasludināta maksātspēja, tas neatrodas likvidācijas stadijā, tā saimnieciskā darbība nav apturēta vai pārtraukta vai nav uzsākta tiesvedība par darbības izbeigšanu, maksātspēju vai bankrotu.

12. Pamatojoties uz aģentūras un pasākumu realizētāja noslēgto līgumu, valsts budžeta līdzekļus **var izlietot:**

12.3. tehnisko palīglīdzekļu (aprīkojuma, tehnisko sistēmu) izgatavošanai un iegādei, kā arī darba vietu izveidošanai (pielāgošanai) bezdarbniekiem, kas iesaistīti pasākumos noteiktām personu grupām un kuriem noteikta invaliditāte;

19. Aģentūra nosaka profesionālās izglītības jomas (profesijas), kur nepieciešama izglītības programma. **Izglītības programmas** atbilstoši Profesionālās izglītības likumā noteiktajām prasībām **izstrādā izglītības iestādes**. Programmas ir licencētas vai akreditētas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

20. Šo noteikumu 14.1.apakšpunktā minētās izglītības programmas izstrādā atbilstoši attiecīgās izglītības pakāpes valsts **profesionālās izglītības standartam**, un tajās iekļauj standartā noteikto obligāto satura daļu – profesionālās teorētiskās un praktiskās mācības, kā arī kvalifikācijas praksi.

21. Aģentūra sadarbībā ar izglītības iestādi veic bezdarbnieku apmācībā iesaistāmo bezdarbnieku atlasī atbilstoši izglītības programmā noteiktajām prasībām. Bezdarbnieka **piemērotību** konkrētās izglītības programmas apguvei **nosaka izglītības iestāde**.

41. Darba vietu izveidošana (pielāgošana) bezdarbniekiem – invalīdiem ir darba vietu aprīkošana ar tehniskajiem palīglīdzekļiem (aprīkojumu, tehniskajām sistēmām) atbilstoši bezdarbnieku – invalīdu funkcionālā traucējuma veidam, smaguma pakāpei un veicamajam darbam.

7. 2003. gada 20. janvāra LR Ministru kabineta Noteikumi Nr. 25 „Kārtība, kādā piešķirama stipendija un īres un transporta izdevumu kompensācija bezdarbnieka profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas un kvalifikācijas paaugstināšanas laikā un stipendija bezdarbnieka neformālās izglītības ieguves laikā un nosakāms stipendijas un kompensācijas apmērs”

6. Īres izdevumu kompensāciju attiecīgajā profesionālās apmācības laika kalendāra mēnesī aprēķina 50 % apmērā no īres izdevumu summas šajā mēnesī, bet ne vairāk kā **latu par katru** kalendāra dienu

7. Transporta izdevumu kompensāciju attiecīgajā profesionālās apmācības laika kalendāra mēnesī aprēķina 50 % apmērā no transporta izdevumu summas šajā mēnesī, bet ne vairāk kā **latu par katru** profesionālās apmācības dienu.

8. Nodarbinātības valsts aģentūras rīkojumi

Katram no aģentūras piedāvātajiem pakalpojumiem izstrādāti saistoši institūcijas iekšējie rīkojumi, kas detalizē prasības un nosaka pakalpojumu parametrus.

2.3. Starptautiskā pieredze

ES par galveno izaugsmes resursu tiek atzītas iedzīvotāju zināšanas un gudrība, to prasmīga un mērķtiecīga izmantošana. Šādā izaugsmes modelī zināšanas virza darbaspēka kvalitāti, kapitāla izmantošanu un tehnoloģiju attīstību. Izglītota un zinoša sabiedrība kļūst par katras valsts iekšējās un ārējās drošības garantu. Zināšanu pārvaldība, koordinēta un virzīta to radīšana, uzkrāšana, izplatīšana, lietošana kā komplekss process kļūst par ekonomikas un sociālās dzīves pamatu, aptverot visas valstis un sabiedrības.

Igaunijā

2005. gada septembrī pieņemts likums, kas regulē darba tirgus pakalpojumus un subsīdijas. Jaunie pasākumi invalīdiem dod plašākas iespējas konkurēt darba tirgū.

Reģistrētajiem invalīdiem bezdarbniekiem tiek piedāvāts:

1. darba telpu un līdzekļu pielāgošana;
2. tehnisko palīglīdzekļu brīva lietošana, ja tas nepieciešams darbam;
3. palīdzību darba intervijas laikā (**piemēram, zīmju valodas tulka izmantošana**);
4. strādāt ar palīgpersonālu.

Lietuvā

Saskaņā ar likumu par invalīdu sociālo integrāciju nedzirdīgie tiek nodrošināti ar zīmju valodas tulka pakalpojumiem, kompensējošajiem līdzekļiem, informāciju un konsultācijām utt. Nedzirdīgo rehabilitācijas centrs (agrāk bija Amatniecības skola) piedāvā apgūt šādus amatus:

1. galdnieks,
2. šuvēja,
3. apavu remontētājs,
4. pavārs,
5. datorteksta salicējs.

Plānots nedzirdīgajiem piedāvāt apgūt arī šādas profesijas:

- amatnieks,
- restaurators,
- biroja darbinieks.

Paredzēts arī adaptēt mācību literatūru 5 mācību priekšmetos atbilstoši nedzirdīgo studentu vajadzībām. Te amatu apgūst arī strādājošie. Tiem tiek piedāvāts cits mācību grafiks. Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem piedāvā arī zīmju valodas stundas. Šobrīd mācās 140 studentu. Katru gadu jāuzņem 50. Pašlaik tiek īstenots Equal projekts, kuras mērķis ir 2 gadu laikā iekārtot darbā 200 cilvēkus, šo darbu veic speciāli izveidots Darbā iekārtošanās birojs ar 4 štata vienībām. Viņu uzdevums ir:

1. ievākt informāciju par bezdarbniekiem,
2. aicināt viņus uz kursiem (2- 3 dienu kursi – kā rakstīt CV, kā kontaktēties ar darba devēju , kā pārvarēt psiholoģisko barjeru),
3. kopā ar SIA “SALO Baltic International” - sagatavot darba devējiem informāciju par nedzirdīgajiem bezdarbniekiem,
4. meklēt piemērotu darbu bezdarbniekiem,
5. darboties kā starpniekam/vidutājam starp bezdarbniekiem un darba devējiem,
6. veidot kartotēku par bezdarbniekiem,
7. veidot datu bāzi par brīvajām darba vietām,
8. sadarboties ar Nodarbinātības dienestu.

Birojs nedzirdīgo darbā iekārtošanu veic, sadarbojoties ar LNS, Rehabilitācijas centru un speciālās nodarbinātības departamentu cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Pakalpojumi galvenokārt tiek sniegti bezdarbniekiem, kam ir kāda specialitāte. Profesionālās karjeras centra pakalpojumi netiek izmantoti, jo šeit nav adaptēti testi nedzirdīgajiem. 2006. gadā projekta ietvaros tiek plānots veikt testa pielāgošanu nedzirdīgiem cilvēkiem.

Spānijā

Pēc organizācijas Fiapas datiem Spānijā 70 % nedzirdīgo ir bezdarbnieki (bezdarbs valstī ir 20 %). Pēc Madrides arodbiedrības datiem bezdarba līmenis nedzirdīgo vidū ir trīs reizes augstāks nekā pārējo iedzīvotāju vidū.

Spānijā, piemēram, Ekstremadūras reģionā nedzirdīgajiem palīdzību darbā iekārtošanā sniedz organizācija Fedapa (nedzirdīgo cilvēku un viņu vecāku un draugu organizācija). Projekta EQUAL E-TRADIS ietvaros tā īsteno pilotprojektu “Cilvēku ar dzirdes traucējumiem iekļaušana Ekstremadūras apgabala darba tirgus

sistēmā “ (Līgums starp FEDAPU un Ekstremadūras reģiona nodarbinātības servisu).Šobrīd FEDAPA attīsta divus nodarbinātības projektus, kuros tiek veikti četri pasākumi:

Speciālās Nodarbinātības centra izveidošana;

Padomdošanas pakalpojumi pašnodarbinātajiem ;

Darbā ievadīšanas pakalpojumi;

Apmācība (sagatavošana) nodarbinātībai (Training for employment).

Nedzirdīgajiem ir pieejama arodapmācība 3 vidusskolās, kuras integrē nedzirdīgos. Tur ir tulki.

Nedzirdīgiem atrast darbu palīdz Darba vidutāj- (starpniek-) centrs. Speciālists ar klientu sastāda darbā iekļaušanās plānu, atkarībā no klienta izglītības līmeņa, interesēm un prasmēm. Speciālisti dodas uz kompānijām un stāsta darba devējam par klienta spējām un specifiskajām vajadzībām. Viņi informē arī par subsīdijām/piemaksām. Eksperimentāli ir parakstīta vienošanās ar Ekstremadūras reģiona nodarbinātības aģentūru, lai attīstītu darbā iekļaušanās projektu nedzirdīgajiem visā reģionā gada garumā. Pēc 4 mēnešiem jau bija noslēgti 50 līgumdarbi. Spānijā nedzirdīgu cilvēku iekļaušanos darba tirgū kavē trūcīga profesionālā sagatavotība un nepietiekama aroda prasme. Tā rezultātā nedzirdīgie strādā darbos, kam zems aroda statuss un viņiem trūkst iespēju iegūt atbildīgākus amatus. Valsts politika – nodokļu atlaides un dotācijas – problēmu neatrisina, un vēl joprojām paliek pretruna starp nedzirdīgo darbinieku cerībām un reālajām darba iespējām. Atsevišķos Spānijas reģionos ir izveidoti nodarbinātības dienesti. Spānijas Nedzirdīgo apvienība ir atbildīga par nodarbinātības pakalpojumu koordināciju visas Spānijas teritorijā, un tas iedrošina izvērst darbu arī citās teritorijās. Šo jauninājumu ietekmē radās Darba starpniecības pakalpojumu tīkls, ko vada nedzirdīgi un dzirdīgi profesionāļi. Nodarbinātības problēmas risinošie dienesti tiecas iegūt informāciju par nozīmīgākajām problēmām nedzirdīgo vidē, nodrošināt konsultācijas, pieeju kursiem un darba vietām, uzlabot informētību starp nedzirdīgajiem un vidē ap viņiem, sadarboties ar nedzirdīgo uzņēmumiem un savākt informāciju par netiešo iekļaušanos. Darba starpniecības

Darba tirgus un **nedzirdīgu sieviešu nodarbinātība** Spānijā

Divkārtēja diskriminācija jāpiedzīvo nedzirdīgajām sievietēm, kas sastopas ar daudzām barjerām darba tirgū. Līdzās citām problēmām šeit pieminams relatīvi zems izglītības līmenis, sabiedriski aizspriedumi, komunikācijas barjeras, apmaksāta darba sliktā pieejamība un grūtības izvirzīties labākā pozīcijā. Nedzirdīgai sievietei ir dubulta identitāte un dubulta loma, tādēļ nodarbinātības jautājumus risinošajām

iestādēm būtu jādarbojas multidisciplināri, tātad jāveic pasākumi, kas dotu iespēju dalībniekiem gūt personiskas un sociālas iemaņas, un jānodrošina profesionāļu pakalpojumi un paraugi.

Vācijā

Lai likvidētu darba devēju aizspriedumus par invalīdiem, Vācijā ir izveidoti speciāli integrācijas dienesti (SID) . Šo iestāžu darbību finansē federālā Darba aģentūra un Integrācijas iestādes. SID darbojas kā vidutāji starp uzņēmumiem un nedzirdīgiem cilvēkiem: dienests meklē kontaktus ar darba devējiem un informē viņus par nedzirdīgu cilvēku darba spējām

Dzirdes invalīdu integrāciju darba tirgū sekmēšanai tiek izmantoti dažādi stimulējoši pasākumi:

- piemaksas pie algas: darba devējs pirmos 3 gadus saņem piemaksu pie algas, ja garantē stabilu darba vietu invalīdam;
- izmēģinājuma nodarbinātība: nodarbinātības dienests var maksāt algu invalīdam pirmos trīs mēnešus, lai uzņēmumam būtu iespēja iepazīties ar invalīda darba spējām;
- papildus dienesti: darbojas kā kontaktpersonas starp darba devēju un invalīdiem un palīdz risināt iespējamās problēmas.
- darba asistents (nejaukt ar sociālo asistentu): strādājošiem invalīdiem valsts apmaksā asistentu, kas darbā kompensētu viņu invaliditāti. Dzirdes invalīdiem darba asistenti palīdz piedalīties kopīgās sapulcēs un kārtot lietas ar darba devējiem un kolēģiem.
- tehniskā palīdzība: valsts praktiski sedz visus izdevumus, kas saistīti ar invalīda darba vietas aprīkošanu.

Zviedrijā

Bezdarba līmenis Zviedrijā kopā ir 5,1 % . Bezdarba līmenis starp nedzirdīgajiem ir 3-4 reizes augstāks. Zviedrijā ir apmēram 10 000 cilvēku ar dzirdes traucējumiem. Apmēram 5 700 nedzirdīgo ir darba vecumā. Lai nedzirdīgajiem būtu pieejams darba tirgus, valstī ir 11 darba konsultanti nedzirdīgajiem nodarbinātības iestādēs. Viņi strādā tikai ar tiem, kas reģistrējušies kā bezdarbnieki. Nedzirdīgie bezdarbnieki saņem padomu, atbalstu, ieteikumus, piedalās dažādos tirgus pasākumos – apmācības formā vai strādājot kādu darbu. Konsultanti informē arī darba devējus par nedzirdību un iespējām pasūtīt tulkus, kā arī palīdz nedzirdīgiem cilvēkiem piemērot tehniskos komunikācijas palīgīdzekļus viņu darba vietai. Pastāv algu subsīdijas nedzirdīgajiem, lai dabūtu atbalstu darba tirgū. Algu subsīdijas tādā

veidā dod iespēju ieiet darba tirgū un gūt darba pieredzi. 2004.gada decembrī valstī oficiāli bija reģistrēti 148 nedzirdīgie bezdarbnieki un 489 strādājošie nedzirdīgie, kuriem ir darba atbalsts algas subsīdijas veidā.

Anglijā

Lielbritānija tiek uzskatīta par paraugvalsti. Tā ir vienīgā valsts Eiropā, kas ir ieviesusi speciālu ne – diskriminācijas likumu izglītības jomā – “Speciālās izglītības vajadzības un invalīdu likums” (“The Special Educational Needs and Disability Act”), kurš tiek īstenots no 2002.gada 1.septembra.

ASV

Profesionālās rehabilitācijas programma, ko saviem invalīdiem piedāvā Konetikutas štata (ASV) Sociālā departamenta Rehabilitācijas pakalpojumu birojs. Tas piedāvā šādus pakalpojumus:

- Konsultēšana profesionālā izvēlē
- Palīdzība darba meklēšanā
- Kvalifikācijas apgūšana un amata apgūšana arodskolās un citās skolās
- Atbalstošās tehnoloģijas pakalpojumi, piemēram, aprīkojums/tehnika mobilitātei, komunikācijai un specifiskām darba aktivitātēm
- Transporta un mājas pārveidošana
- Darba atbalsta pakalpojumi
- Pakalpojumi, kas palīdz atjaunot vai uzlabot fizisko vai garīgo stāvokli
- Pakalpojumi, kas palīdz klientam piekļūt citiem nepieciešamiem pakalpojumiem, lai sasniegtu nodarbinātības plāna mērķus, piemēram, transporta palīdzība, tulka palīdzība.

Konsultants seko klienta gaitām vismaz 90 dienas pēc iestāšanās darbā vai komplektē pakalpojumus, kuri palīdz saglabāt darbu.

EUD (Eiropas Savienības valstu nedzirdīgo cilvēku organizāciju starptautiska apvienība) ieteikumi nodarbinātības jomā

Kā vislabāk izmantot nodarbinātības tīklu?

Dzirdīgie var vērsties dažādos nodarbinātības dienestos, ko bieži sponsorē valdība. Tomēr nedzirdīgajiem šie dienesti ir reti pieejami, un arī to speciālistiem trūkst nepieciešamo zināšanu par nedzirdīgo cilvēku vajadzībām un pasaules uzskatiem.

Tādēļ ir nepieciešams izveidot Nedzirdīgo nodarbinātības dienestus, ko finansētu valdības un/vai projekti. Valdības varētu maksāt dienestiem vai nacionālajām

nedzirdīgo asociācijām, lai tās uzņemas atbildību par nedzirdīgajiem un nodarbinātību.

Šiem nodarbinātības dienestiem būtu jādarbojas daudzējādi, ņemot vērā dažādās vajadzības, mērķus un metodes. Piemēram:

- Jaunu cilvēku pāreja no skolas uz darba tirgu: dienestam jānodrošina sagatavošana dalībai dzirdīgo pasaulē, zīmju valodas tulkus pakalpojumi u.tml., bet vienlaikus jānodrošina (dator)tīkls informācijas apmaiņai ar citiem jauniem cilvēkiem, kas arī beiguši skolu un var dalīties pieredzē, kā atrast izglītību, darbu un tulkus.

- Mūžizglītība: jāsadarbojas ar mūžizglītības un tālākizglītības centriem, kas domāti dzirdīgajiem. Būtu jā piedāvā tālmācība un mācības jauktās grupās. Jānodrošina labāka pieeja izglītībai un plašākas iespējas izglītoties, kā arī vairāk tulkus, lai nedzirdīgi cilvēki varētu augt, mācīties un attīstīties tāpat kā dzirdīgie.

- Pašpalāvēības celšana: jāizveido tāds nedzirdīgo profesiju tīkls, kas nodrošinātu informāciju par karjeras iespējām („Nedzirdīgie var!”). Nodarbinātības dienests nedrīkst gaidīt, kad nedzirdīgie to apmeklēs, tam pašam aktīvi jāuzrunā nedzirdīgie cilvēki, jāaicina pievienoties, jāinformē par iespējām un jānodrošina iespēja pārliecināties, ka karjeras izvēle viņiem ir neierobežota.

- Dienestu tīkls: mobilitāte ES robežās ir ļoti nozīmīga – tā cilvēki tiek stimulēti atrast darbu citās valstīs. Ir svarīgi, lai tas attiektos arī uz nedzirdīgajiem. Dienestu tīkls var informēt par labāko praksi un veiksmīgiem lēmumiem un var stimulēt cilvēkus mācīties vienam no otra.

Saistībā ar to rodas divi jautājumi: kā pasniegt informāciju parastiem nedzirdīgajiem un kādu informāciju par savām vajadzībām šobrīd Eiropas Savienībai sniedz nedzirdīgo kopiena.

Daudzi no darbnīcas dalībniekiem uzskata, ka ir ļoti svarīgi, lai visiem nedzirdīgajiem būtu pieejama korekta informācija. Nedzirdīgajiem ir jāsaprot vārdi, kādos tiek tulkotas ES direktīvas un pašmāju nacionālā likumdošana, jo šobrīd ir ļoti daudz nepareizas, kropļotas, neprecīzas informācijas.

Saprotama valoda tiek uzskatīta par ļoti būtisku faktoru, jo lielai daļai cilvēku trūkst izpratnes par ES struktūru un Eiropas tieslietu struktūru. Nav nepieciešams, lai katrs saprastu visu juridisko informāciju, bet nedzirdīgajiem būtu jāzina savas pamattiesības un kur vērsties, ja rodas problēmas. Nedzirdīgo organizācijām ir būtiska loma šajā jautājumā, tomēr arī valdībām būtu jāiesaistās kā īstiem partneriem, nevis vienkārši dodot naudu. Tāpat iestādes jāpārliecina, ka rakstīta informācija, kā bukleti u.c., ne vienmēr ir efektīva un precīzāku informācijas padevi bieži garantē prezentācija zīmju valodā.

Tika atzīts, ka uzmanības centrā būtu jābūt nevis invaliditātei, bet barjeru nojaukšanai. Tas dotu iespēju sasniegt augstāku dzīves kvalitāti. Vienlīdzīgām iespējām būtu jābūt nedzirdīgo galvenajam mērķim, un zīmju valodas nodrošinājumam šeit ir būtiska loma.

Būtu jāmainās tam, kā nedzirdīgie paši sevi uztver – tā vietā, lai uzskatītu sevi par „slēgtu kopienu ļaunā ār pasaulē”, būtu jādzīvo ar sajūtu, ka atrodies pasaulē, kur iespējams atrast sabiedrotos.

Nedzirdīgo jaunajā paaudze jēdzienu „diskriminācija” uztver mazāk asi un reāli nekā vecāka gada gājuma nedzirdīgie.

Rekomendācija Invalīdu profesionālajai rehabilitācijai

(R99 Vocational Rehabilitation (Disabled) Recommendation), ko izstrādājusi Starptautiskā Darba organizācija, 1955, Ženēvā, profesionālā rehabilitācija definēta kā pastāvīga un koordinēta rehabilitācijas procesa daļa, kas ietver tādas nodarbinātības pakalpojumus kā

- profesionālā orientācija,
- profesionālā apmācība;
- iekārtošana darbā;

un ir kopumā tiek veidota tā, lai dotu iespēju invalīdiem iegūt un saglabāt atbilstošu darbu. Atsevišķi tiek izdalītas trīs jomas, kurās ir uzskaitīti iespējamie pakalpojumi.

Profesionālās orientācijas procesā tiek ieteikts iekļaut, ciktāl tas izpildāms nacionālos apstākļos un atbilstoši individuāliem gadījumiem, sekojošus pasākumus:

- intervija ar profesionālās orientācijas speciālistu;
- oficiālo dokumentu par darba pieredzi izskatīšana;
- oficiālo dokumentu par izglītības iegūšanu izskatīšana;
- medicīniskā pārbaude atbilstoši profesionālās orientācijas mērķiem;
- atbilstoši spēju un piemērotības testi, un kur vēlams, citi psiholoģiskie testi;
- personisko un ģimenes apstākļu noskaidrošana;
- piemērotības noskaidrošana un prasmju attīstīšana, veicot atbilstošu darbu un izmēģinājumus, arī ar citiem līdzekļiem;
- tehnisko (vai - speciālo) profesiju testi (technical trade tests), visos gadījumos pēc vajadzības;
- fizisko spēju analīze saistībā ar aroda prasībām;
- informācijas nodrošināšana par nodarbinātības un apmācības iespējām, saistot to ar personas kvalifikāciju, fiziskām spējām, piemērotību, atvieglojumiem un pieredzi un darba tirgus prasībām.

Profesionālā apmācībā ieteikts izveidot vai attīstīt speciālus pakalpojumus tiem invalīdiem, kuri nevar mācīties kopā ar veselajiem, kā arī veikt pasākumus, kas iedrošinātu darba devējus nodrošināt invalīdus ar apmācību. Tā varētu būt finansiālā, tehniskā, medicīniskā palīdzība vai palīdzība darba vietā.

Iekārtošanas darbā jomā tiek ieteikts izstrādāt šādus speciālus pasākumus:

1. kandidāta reģistrēšana darbam;
2. viņu darba kvalifikācijas, pieredzes un vēlēšanās pierakstīšana;
3. iztaujāšana par darbu;
4. ja nepieciešams, fizisko un profesionālo spēju novērtēšana;
5. darba devēju iedrošināšana ziņot par brīvajām darba vietām;
6. kontaktu veidošana ar darba devējiem (pēc nepieciešamības), lai demonstrētu invalīdu darba spējas un sagādātu viņiem darbu;
7. palīdzības sniegšana jautājumos par profesionālo orientāciju, profesionālo apmācību, medicīnas un sociāliem pakalpojumiem, kad tie var būt nepieciešami.

Rekomendācijas vēl iesaka veikt šādus papildu pasākumus –

1. pārliecināties, vai iekārtošanās darbā vai griešanās pēc palīdzības profesionālā apmācībā vai pārkvalifikācijasursos, ir notikusi apmierinoši, un novērtēt konsultēšanas politiku un metodes;
2. novērst, ciktāl tas ir iespējams, apstākļus, kas varētu kavēt invalīdu apmierinoši iekārtoties darbā.

Rekomendācijas norāda, ka profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem jābūt organizētiem un izstrādātiem tā, lai iekļautu iespēju invalīdiem sagatavoties, iegūt un saglabāt piemērotu darbu.

Lai invalīdiem būtu iespēja izmantot profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams

1. piedāvāt informāciju par pieejamību šiem pakalpojumiem un izredzēm, kuras tiek piedāvātas invalīdiem;

1. nodrošināt invalīdus ar atbilstošu finansiālu palīdzību.

Palīdzība var būt aizņēmuma vai subsīdijas veidā, kas vajadzīgs nepieciešamo darba līdzekļu un aprīkojumu, protēžu un citu nepieciešamo aparātu iegādei, vai arī apgāde ar tiem. Rekomendācijas iesaka arī organizēt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus invalīdiem jau skolas vecumā (5).

Cilvēkresursu attīstības rekomendācijā (R150 Human Resources Development Recommendation, 1975)

noteikts, ka valodas un citu minoritāšu grupas nepieciešams nodrošināt ar tādu profesionālo orientāciju, kas sniegtu informāciju viņu valodā, vai, ja nepieciešams ar tulku (51.p.), kā arī ar speciālu apmācības programmu. Apmācībai, ja iespējams, jānotiek viņu dzimtajā valodā (52.p.).

Turpat 53.3.p. ieteikts izglītēt sabiedrību, darba devējus un darbiniekus, kā arī medicīnas personālu un sociālos darbiniekus par invalīdu vajadzībām, sniedzot viņiem pakalpojumus profesionālajā orientācijā, profesionālajā apmācībā un darbā iekārtošanā

Invalīdu profesionālās rehabilitācijas un nodarbinātības rekomendācijā (R168 Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Recommendation, 1983) invalīds definēts par personu, kuras izredzes piemērota darba nodrošināšanā, saglabāšanā un paaugstināšanā ir būtiski pazeminātas likumīgi noteiktā fiziskā vai garīgā bojājuma dēļ (1.p.) (4). Turpat tiek norādīts, ka profesionālās rehabilitācijas pasākumiem jābūt pieejamiem visu kategoriju invalīdiem (4.p.)

Plašu pasākumu loku invalīdu arodorientācijā, arodapmācībā un nodarbinātībā ES dalībvalstīm iesaka Rekomendācija (92)6 Saskaņota rīcības politika cilvēkiem ar ierobežotu rīcības spēju (8). Tās pielikumā atzīmēts, ka arodorientācija vienādā mērā pieejama gan cilvēkiem ar darba pieredzi, gan bez tās (2.2.p.). Arī arodapmācībai un rehabilitācijai vajadzētu palīdzēt invalīdiem iegūt vai atgūt nodarbošanos (3.1.p.)

2.4. Sekas, ja problēma netiks risināta

Ja visiem iedzīvotājiem netiek nodrošinātas vienlīdzīgas darba iespējas, valstij rodas ievērojami ekonomiskie un sociālie zaudējumi, kā arī iespējamās nepilnības īstenotajā politikā. Nevienlīdzības rezultātā cilvēkresursi tiek izmantoti neefektīvi, tādējādi ierobežojot tautas izaugsmes iespējas. Rodas tendences ievest lētāku darbaspēku no citām valstīm un neveikt preventīvus pasākumus bezdarba apkarošanai savā. Integrējot darba tirgū ievērojamu tautas daļu – cilvēkus ar ierobežotām darba spējām un speciālām vajadzībām, tiktu pilnībā atrisināta darba roku trūkuma problēma daudzās tautsaimniecības nozarēs. Valsts ekonomiskā attīstība pozitīvi korelē ar vispārējā dzīves līmeņa paaugstināšanas tendencēm valstī un ieguldījumi iekļaujošas nodarbinātības realizēšanā dažādos līmeņos veicina nācīgas stabili attīstību. Analizējot iespējamās sekas, kas var rasties problēmas nerisināšanas gadījumā, jāņem vērā, ka politiskie, ekonomiskie un sociālie faktori ir savstarpēji saistīti un ietekmē cits citu, tādēļ bīstami kādu problēmu risināt izolēti un

neņemt vērā visus aspektus, visu cilvēku intereses. Tieši tāpēc ir nepieciešama integrēta pieeja aktīvās nodarbinātības un bezdarba apkarošanas sistēmas attīstīšanā, jo valstī īstenotajai politikai nodarbinātības jomā ir cieša savstarpējā saistība ar pārējo tautsaimniecības attīstību kopumā.

Informācijas trūkums par darba tirgus attīstības perspektīvām, kā arī atbalsta trūkums ģimenes dzīves savienošanai ar profesionālās karjeras iespējām, kopumā karjeras attīstībā, noved pie cilvēka nespējas sevi efektīvi realizēt, sasniedzot savus personiskos mērķus un vienlaicīgi dodot ieguldījumu tautsaimniecības attīstībā. Nekoordinētas un nekvalitatīvas darbības, deklarēto politikas mērķu praktiskas ieviešanas bloķēšana, invaliditātes izraisītās komunikācijas barjeras – tā rezultātā nedzirdīgajiem grūti orientēties valsts piedāvātajos pakalpojumos, kā arī gūt pilnīgu priekšstatu par situāciju darba tirgū, kas var būtiski ietekmēt neadekvāta lēmuma pieņemšanu tāpēc paredzams, ka šis neefektīvi izmantotais, bet pieejamais cilvēkresursu potenciāls, nelabvēlīgi ietekmēs tautsaimniecības rādītājus ilgtermiņā, it īpaši nodarbinātības līmeni, bezdarba līmeni, arī strādājošo produktivitāti.

Seku prognoze:

2.4.1. Līdzdalība/ līdztiesība ekonomikā

Esošā situācija nedzirdīgo profesionālajā sagatavotībā rada šķēršļus viņiem iekļauties darba tirgū un nodarbinātībā kopumā, jo darba devējiem trūkst motivācijas nodarbināt nepietiekami kvalificētus dzirdes invalīdus, turklāt nesaņemot par to nekādu atbalstu no valsts un riskējot ar neiespējamību atbrīvot nepiemērotu invalīdu no darba (Darba likums). Neīstenojot reformas nedzirdīgo profesionālajā izglītībā, neveicot preventīvus pasākumus pret bezdarbu un neiekļaujot šos cilvēkus aktīvajos nodarbinātības pasākumos, netiek radīta pietiekama motivācija un uzdrīkstēšanās darba devējiem. Līdz ar to dzirdes invalīdi tiek izstumti no darba tirgus. Valstij savukārt jātērē lieli līdzekļi viņu pārkvalifikācijai, kas arī bieži vien ir neveiksmīga. Tā ir cilvēku resursu un nedzirdīgo intelektuālā potenciāla, valsts finansu resursu, kas tiek novirzīti aktīvo nodarbinātības pasākumu finansēšanai neefektīva izmantošana, kas kavē valsts ekonomikas attīstību kopumā. Līdztiesība nodarbinātības jautājumu risināšanā nav iespējama bez pašu dzirdes invalīdu pārstāvju iekļaušanas ar nodarbinātību saistīto jautājumu risināšanā. Līdzšinējo – tradicionālo „spēlētāju” veikums ir neapmierinošs, pašas mērķauditorijas viedoklis netiek uzklauts un ņemts vērā. Saglabājot līdzšinējo situāciju bezdarbs un atstumtība no darba tirgus dzirdes invalīdu vidū pieaugs, pieaugs arī emigrācija uz valstīm, kur šāda situācija sen izskausta.

Kā rāda LNS pieredze, pastāv izteikta darba tirgus segregācija, t.i., dzirdes invalīdi pamatā strādā nekvalificētos, slikti atalgotos, pat juridiski nenoformētos (īpaši laukos, mazpilsētās) darbos. Līdz ar to mazinās dzirdes invalīdu elastība ekonomiskās krīzes un pārmaiņu situācijās. Sievietēm – dzirdes invalīdēm darba

tirgus segregācija, īpaši laukos, bieži ir arī nabadzību veicinošs faktors. Profesijas, kurās viņas strādā, ļoti bieži ir mazāk prestižas un sliktāk apmaksātas. Līdz ar to pastāv liela grupa strādājošo dzirdes invalīdu, kuri ir nabadzīgi.

2.4.2. Līdzdalības un pārstāvniecības līdztiesība

Ja nav nodrošināta kvalitatīvs un konkurētspējīgs darbs, ja cilvēkiem ir ļoti zems izglītības līmenis un informācijas ieguves un izpratnes iespējas, mazinās uzticēšanās valsts pārvaldei un tās pieņemto lēmumu piemērotībai. Valsts realizēto politiku var uzskatīt par pilnīgu un atbilstošu tikai gadījumā, ja tiek nodrošināta arī pašu nedzirdīgo cilvēku aktīva līdzdalība to jautājumu izskatīšanā un pieņemšanā, kuri viņus skar tieši, nerunājot jau par piedalīšanos politisko lēmumu pieņemšanas procesos.

Latvijā, nenodrošinot adekvātu nedzirdīgo pārstāvniecību, aktīvo nodarbinātības pasākumu īstenošanā, tiek pieņemti attīstību kavējoši lēmumi. Līdz ar to var pieņemt, ka valstiskajā līmenī realizētā politika nav pietiekami efektīva jo ignorē pilsoniskās sabiedrības pārstāvju viedokli, vai arī aizstāj to ar imitētu aktivitāti. Diskriminācija attiecībā pret dzirdes invalīdiem palielina viņu risku būt sociāli atstumtiem, kas savukārt ir ekonomiski neizdevīgi gan viņiem, gan viņu ģimenēm, gan sabiedrībai kopumā

2.4.3. Līdzdalība un līdztiesība sociālajā dzīvē

Izglītība

Kā jau iepriekš tika minēts, neadekvāta izglītība, īpaši profesionālā izglītība var ievērojami bremsēt valsts un tās tautas attīstību. Saglabājot pastāvošos diskriminējošos ierobežojumus, nenodrošinot kvalitatīvas izglītības programmas, metodikas un mācību materiālus, nestrādājot ar jaunākajām tehniskajām izstrādēm un atbalstiem, neapmācot profesionālās sistēmas darbiniekus darbam ar dzirdes invalīdiem, nenodrošinot mācību procesa pieejamību un nepieciešamos tehniskos palīg līdzekļus, neveicot kardinālu aktīvo nodarbinātības pasākumu, īpaši pārkvalifikācijas struktūru sistēmas reformu dzirdes invalīdu interesēs, nedzirdīgie arī turpmāk būs nesagatavoti dzīvei, nevarēs iegūt pilntiesīgu un pilnvērtīgu vietu Latvijas sabiedrībā. Pamatproblēma ir nepieciešamajā attieksmes maiņā, ierēdņu nevēlēšanās izprast situācijas nopietnību un dramatismu, imitēts nepārtrauktu pasākumu - panākumu sindroms.

Nabadzība

Bezdarbs. Ekonomiska izolācija. Sociāla apātija. Invaliditāte. – tā ir ikdiena daudzās nedzirdīgo ģimenēs. Piederība sociāli atstumtības riska grupai lielā mērā nosaka arī nākamās paaudzes ierobežotās iespējas iegūt atbilstošu vietu sabiedrībā. It īpaši, ja arī bērni ģimenē ir dzirdes invalīdi. Nabadzība ģimenē kļūst hroniska,

nedzirdīgie nevar samaksāt par nepieciešamo mitekli, veselības aprūpi un veiksmīgi iekļauties ekonomiskajā dzīvē. Līdz ar to pieaug lūgumi pēc pašvaldību un valsts finansiālā atbalsta – pabalstiem, atvieglojumiem, atlaidēm. Tādejādi netiek efektīvi izmantoti valsts resursi citu problēmu risināšanai. Tajā pašā laikā valsts deklarē nepārtrauktu un ātru ekonomikas attīstību, kas reālajā dzīvē uz stāvokli dzirdes invalīdu ģimenēs nesniedz nekādu pozitīvu efektu – nabadzība „invalidizējas”.

Ģimene

Zemu ienākumu un zemas izglītības sabiedrības grupās neadekvāti transformējas katra ģimenes locekļa funkcijas – attīstās stereotipi, lielu lomu spēlē deformētā izpratne par ārējiem procesiem, finansiālu problēmu slogs. Nedzirdīgo izstumtība no aktīvas līdzdalības nodarbinātības struktūrās un sabiedrības dzīves un ierobežotā atbalsta pieejamība personisko un sabiedrības krīžu situācijās, rada pašizolāciju un depresiju, kas, nesaņemot palīdzību, pakāpeniski var padziļināties. Lai mazinātu depresijas simptomus, nedzirdīgi vīrieši bieži izvēlas tādus risinājumus kā alkoholu, narkotikas u.c. Tas ne tikai mazina viņu individuālo labklājības līmeni, bet atstāj nopietnu ietekmi uz bērniem un citiem ģimenes locekļiem, kā arī ierobežo potenciālo ieguldījumu valsts tautsaimniecībā kopumā.

2.4.4. Līdzdalība pilsoniskajā sabiedrībā

Latvijas Nedzirdīgo savienības kā dzirdes invalīdu pārstāvniecības organizācijas nepiedalīšanās nedzirdīgo nodarbinātības jautājumu risināšanā palielinās valsts varas un nedzirdīgo sabiedrības nošķirtību. Bez valsts ieinteresētības un LNS piedalīšanās nedzirdīgo problēmu risināšanā, problēmu kvalitatīva atrisinājuma iespējas nav un gala rezultātā tas var palielināt valstij izmaksas, risinot šīs problēmas nākotnē. Lai gan pastāv arī iespēja, ka valsts neatsaucīgā attieksme tieši mobilizēs nedzirdīgos cīņai par savām tiesībām.

Līdzdalība pilsoniskās sabiedrības veidošanas procesos dzirdes invalīdiem ir apgrūtināta invaliditātes specifikas dēļ, bet neizglītojot nedzirdīgo sabiedrību par veicamajām reformām nodarbinātībā un valsts politikas nostādņēm, izmaiņu nepieciešamību un to būtību un neattīstot efektīvu iekļaušanas problēmu risināšanas mehānismu, nebūs arī atbalsta valsts izveidotajai un realizētajai politikai un nepalielināsies nedzirdīgo uzticēšanās ne aktīvo nodarbinātības pasākumu sistēmai, ne valsts politikai attiecībā uz invalīdiem kopumā.

Ja sabiedrības integrācijas politikā un procesos netiks pievērsta uzmanība dzirdes invalīdiem, nevarēs runāt par sabiedrības pilnīgu integrāciju. Runājot par etnisko minoritāšu integrāciju, pastāv liels risks, ka dzirdes invalīdiem šis process ir nesasniedzams vispār.

2.4.5. Dzimumu līdztiesības īstenošana

Saglabājot pašreizējo situāciju nedzirdīgo iekļaušanā nodarbinātības struktūrās nav iespējams veikt arī izmaiņas dzimumu līdztiesības – dzimumu lomas un stereotipu laušanā. Ģimenes dzīves organizēšana, tās savienojums ar darba dzīvi, abu dzimumu – gan sieviešu, gan vīriešu vienlīdzīga un līdztiesīga piedalīšanās ģimenes, darba, visas sabiedrības procesos bez Konceptijā paredzēto aktivitāšu īstenošanas nav iespējama. Ģimenes dzīves un profesionālās karjeras savienojamības problēmas atrisināšana dzirdes invalīdu ģimenēs bez atbalsta sistēmas izveidošanas ir neiespējama.

3. KONCEPCIJAS PAMATNOSTĀDNES

3.1. Sistēmapraksts

Lai uzlabotu nedzirdīgo personu (īpaši nedzirdīgo sieviešu) iespējas iekļauties aktīvo nodarbinātības un bezdarba samazināšanas preventīvo pasākumu sistēmā, līdz ar to iegūt konkurētspējīgu profesiju, nodrošinātu pieejamo resursu efektīvu izmantošanu un panāktu viņu pilnvērtīgu iekļaušanos sabiedrībā no vienas puses un lai sniegtu atbalstu personisko mērķu un interešu apzināšanā un īstenošanā no otras puses, ir nepieciešams veikt koordinētus pasākumus normatīvo aktu un politiku izstrādē un realizācijā.

Nodarbinātības valsts aģentūrai, kā atbildīgajai valsts institūcijai, jāveic sekojošas darbības, kuras paredz izstrādātais Konceptijas sistēmapraksts: dzirdes invalīdu integrācija sekojošās aktīvo nodarbinātības pasākumu un bezdarba apkarošanas sistēmās:

- 1) profesionālā apmācībā, pārkvalifikācijā un kvalifikācijas paaugstināšanā,
- 2) algoto pagaidu darbu organizēšanā,
- 3) subsidētā darba vietu struktūrā,
- 4) atbalstītā darba struktūrās (integrējot nedzirdīgos ar garīgās attīstības traucējumiem).

3.1.1. Profesionālajā apmācībā, pārkvalifikācijā un kvalifikācijas paaugstināšanā.

3.1.1.1. Profesionālās piemērotības noteikšanas sistēma jāveido no trim galvenajiem pamatelementiem:

- informācijas,

- konsultācijām (palīdzība pārkvalifikācijas stratēģijas un taktikas plānošanā),
- piemērotības noteikšanā.

Neviena no šīm funkcijām pašreizējā situācijā attiecībā uz nedzirdīgajiem nedarbojas no vienas puses komunikāciju barjeru un neprofesionalitātes dēļ, no otras puses tāpēc, ka nav attiecīgā metodoloģiskā nodrošinājuma. Nedzirdīgajiem vispār atbilstošās informācijas iegūšana ir apgrūtināta, bezdarbniekiem – dzirdes invalīdiem ar zemu izglītības un pašnovērtējuma līmeni tā ir neatrisināma problēma.

Nedzirdīgajiem profesionālās piemērotības noteikšanas pakalpojumu pieejamības pilnveidošana veicama obligāti:

- izmantojot informācijas tehnoloģijas un darbā izmantojot speciālistus, kas pārvalda zīmju valodu (vai zīmju valodas tulku pakalpojumus),
- aptverot visus bezdarbniekus (arī lauku rajonos), kas pretendē uz pārkvalifikāciju,
- iekļaujot nedzirdīgo īpašās riska grupas (nedzirdīgos ar garīgo atpalcību, multiinvalīdus, etniskās minoritātes utt.),
- pilnveidojot karjeras informāciju un materiālus,
- uzlabojot starpinstitucionālo koordināciju.

Profesionālās piemērotības noteikšanai jābūt par pirmo posmu pārkvalifikācijas subjekta izvēlē. Procedūra nosakāma par obligātu (reāli, nevis atskaitēm) visiem pretendentiem uz pārkvalifikāciju. Piemērotības noteikšanai jāizstrādā specializētas procedūras un tieši tām jāklūst par pamatu uzņemšanai pārkvalifikācijas sistēmā un attiecīgo no valsts budžeta apmaksāto pakalpojumu nodrošināšanai. Nepieļaujama ir situācija, kad piemērotību profesijai nosaka standartizētas procedūras visiem pretendentiem, neņemot vērā (dzirdes) invalīdu specifiku. Rezultātā piemērotības noteikšana (pat tā, kas notiek) notiek formāli, bezatbildīgi un nenes saturisko slodzi. Pakalpojumu sniedzēju nepieciešams sertificēt, programmām nepieciešama akreditācija un pakalpojums jāiekļauj valsts apmaksāto (apmācības) programmu sastāvā.

Institucionāli nosakāma iestāde, kura veiks augstākminētās procedūras. Pašreizējā sadrumstalotība veicina neregularitāti, neobligātumu un bezatbildību. Profesionālās piemērotības noteikšanai nepieciešami kvalificēti, profesionāli sagatavoti kadri un sertificētas procedūras. To izstrādāšanā jāpieaicina surdopedagogi, surdologi, psihologi. Šīm procedūrām jābūt valsts finansētām un iekļaujamiem bezdarbniekiem jāsaņem valsts finansiāls atbalsts.

- Nepieciešams optimizēt pārkvalifikācijas sistēmas piedāvājuma nedzirdīgajiem **normatīvo bāzi**

Darba grupa ietvērusi sistēmaprakstā vairākus tematiski saistītus moduļus:

- 1) profesiju standarti, potenciāli apgūstamo – piedāvājamo izglītības programmu atbilstība Medicīnisko kontraindikāciju saraksta un citu profesiju izvēli ierobežojošo normatīvo dokumentu prasībām;
- 2) pasniedzēju algas un uzturēšanas izdevumi
- 3) prasības pārkvalifikācijas iestādēm, kuras apmāca dzirdes invalīdus

4) apmācāmo grupu komplektēšana un finansēšana

Profesiju standarti ir pamatdokuments visām izglītības iestādēm (no kurām NVA pērk pakalpojumus), kuras veic pārkvalifikāciju. Profesijas standarts ir viens no izglītības saturu reglamentējošiem pamatdokumentiem. Profesijas standarts nosaka profesionālās kvalifikācijas pamatprasības, kā arī attiecīgās specifiskās prasības, kas nepieciešamas galveno darba uzdevumu veikšanai attiecīgajā profesijā. Profesiju standartu izstrādi organizē Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar profesionālās izglītības sadarbības padomi. Profesiju standartos ir uzskaitītas prasmes, kas nepieciešamas katrā konkrētajā profesijā. Prasmes tiek iedalītas specifiskajās prasmēs profesijā, kopīgajās prasmēs nozarē un vispārējās prasmēs un spējās. Lielā daļā profesiju kā vispārējā prasme tiek definēta spēja komunicēties. Pārsvarā komunicēšanās veids netiek norādīts, bet atsevišķos gadījumos tiek uzsvērtā *spēja verbāli komunicēties (arī tajās, kas ir īpaši populāras starp nedzirdīgajiem audzēkņiem un kurās arī pašlaik notiek viņu profesionālā sagatavošana)*. Jāuzsver, ka profesiju standarti ir iekšējs normatīvais akts. Tādēļ uz profesiju standarta pamata nevar tikt izdots administratīvais akts jeb privātpersonai saistošs lēmums. Jebkuri nepamatoti un diskriminējoši normatīvie ierobežojumi ir revidējami un atceļami.

Profesionālās izglītības (arī pārkvalifikācijas, kas apmācības programmas saņem no izglītības sistēmas) satura atbilstību darba tirgus prasībām nodrošina profesiju standartu esamība un aktualitāte. Darba devēju organizācijas pašlaik nespēj uzņemt pilnu atbildību par profesiju standartu un kompetenču aprakstu izstrādi. Tādēļ šo darbu pašlaik veic Izglītības un zinātnes ministrija. Visām darba tirgū pieprasītajām profesijām profesiju standarti vēl nav izstrādāti, jo darba tirgū arvien veidojas jaunas profesijas. Tirgus ekonomika, izvirzot jaunas prasības profesionālajai kvalifikācijai, attīstās straujāk nekā atbilstošu profesionālās izglītības programmu piedāvājums. Pašreizējā redakcijā šie standarti neatbilst dzirdes invalīdu nodarbinātības iespējām, nepamatoti ierobežo profesionālās izglītības – pārkvalifikācijas iespējas.

Darbs ar dzirdes invalīdiem no **mācību iestāžu kolektīviem** prasa papildus zināšanas specifiskos jautājumos, papildus psiholoģisko, emocionālo slodzi, koncentrēšanās spējas un prasmes, kuras netiek sniegtas standarta apmācības procedūrās. Tajā pašā laikā neviens no viņiem nav „pasargāts” no personu ar speciālajām vajadzībām iekļaušanas apmācības grupās. Nepieciešama pedagogu, meistarū utt. tālāka apmācība, nepieciešama motivācija uzņemt šīs rūpes, nepieciešama ieinteresētība. Turklāt speciālistiem nav pārliecības par to, ka apgūstot speciālās zināšanas, tās neizrādīsies liekas, jo pēc apmācības pabeigšanas jauni nedzirdīgie šo iestādi var arī neizvēlēties. Neadekvāta ir šo pasniedzēju, meistarū darba samaksa (tā pielīdzināma vispārīglītojošo speciālo mācību iestāžu pedagogu apmaksas kārtībai). NVA jānosaka **minimālās prasības** pakalpojumu sniedzējiem par specifiskajām zināšanām (dzirdes) invalīdu nodarbinātības jautājumos –

piemēram, komunikācijas specifika ar nedzirdīgu cilvēku, darba drošības prasības nodarbinot nedzirdīgos, kaitīgie darba apstākļi nedzirdīgajiem/ vājdzirdīgajiem, jāparedz papildfinansējums to apmācībai, kā arī zīmju valodas tulka apmaksas jautājumiem. Pašlaik normatīvajos aktos pat nav atrunāta un noteikta zīmju valodas tulka izmantošana.

Prakses laiks. Mācību programmās nedzirdīgajiem bezdarbniekiem nosakāmas apmācības par iekļaušanos dzirdīgo kolektīvā, prasmēm saglabāt darba vietu, psihologa konsultāciju pieejamība.

NVA nepieciešams iniciēt likumdošanas/ normatīvo aktu izmaiņas iekļaujot **pēc apmācības perioda aktivitātēs:**

- izmēģinājuma nodarbinātība: nodarbinātības dienests maksā algu invalīdam pirmos trīs mēnešus, lai uzņēmumam būtu iespēja iepazīties ar invalīda darba spējām;
- papildus dienesti: darbojas kā kontaktpersonas starp darba devēju un invalīdiem un palīdz risināt iespējamās problēmas.
- darba asistents: dzirdes invalīdiem darba asistenti palīdzēs piedalīties kopīgās sapulcēs un kārtot lietas ar darba devējiem un kolēģiem.

NVA struktūrās **darba asistentu** – konsultantu pakalpojumi iekļaujami pat bez izmaiņām normatīvajos dokumentos (pienākumos paredzot arī grupu komplektēšanas pienākumus, nepieciešamo piedalīšanos pārkvalifikācijas aktivitātēs, īpaši prakses laikā).

Institucionāli noteikta, taču praksē pilnīgi ignorēta ir **tehnisko palīgīdzekļu** nodrošināšana dzirdes invalīdiem. Ergoterapeiti nav kompetenti šo jautājumu risināšanā, iesaistītās mācību iestādes (!) vēl jo mazāk:

(NVA Rīkojums „BEZDARBNIEKU APMĀCĪBAS ORGANIZĒŠANAS KĀRTĪBA”:

22.1. nosūta pieprasījumu TPC vai SIC par ergoterapeitu konsultācijas sniegšanu

22.2. norīko Filiāles pārstāvi piedalīties ergoterapeita konsultācijas sniegšanas laikā izglītības iestādē, nodrošinot konkrētā bezdarbnieka – invalīda klātbūtni;

22.3. saņem ergoterapeita atzinumu (kā faksa sūtījumu) un iesniedz tā kopiju **izglītības iestādei**, kura **divu nedēļu** laikā veic darba (mācību vai/un mācību prakses) **vietas pielāgošanu;**

22.4. saņem izglītības iestādes veicamo pielāgojumu tāmi, izvērtē tās atbilstību attiecināmo izmaksu sarakstam un saskaņo to;

22.5. slēdz līgumu ar izglītības iestādi par darba (mācību vai/un mācību prakses) vietas pielāgošanu

22.6. paraksta pieņemšanas – nodošanas aktu par izglītības iestādes veikto darba (mācību vai/un mācību prakses) vietas pielāgošanu un, pamatojoties uz rēķinu, desmit darba dienu laikā veic norēķinus ar izglītības iestādi;).

Faktiski neviena mācību firma nekad un nevienu telpu nav aprīkojusi cilvēkiem ar dzirdes problēmām un tāpēc arī rīkojums ir nekompetents un neizpildāms. Pašreizējā sistēma ir ne tikai neefektīva, bet arī slēpj potenciālas korupcijas draudus.

Nepieciešams noteikt valsts institūciju konkrētu atbildību par attiecīgo MK Noteikumu prasību neizpildīšanu un pārkvalifikācijas (izglītības) procesa nekvalitatīvu organizēšanu. Ja tikai aptuveni 50% kursu beidzēju spēj atrast atbilstošu darbu, tad dzirde invalīdu vidū šis procents ir vēl mazāks un valsts spiesta tērēt lielus budžeta līdzekļus atkārtotai pārkvalifikācijai.

NVA nepieciešams veikt sekojošus pasākumus:

- 1) Institucionāli nosakāma piemaksu sistēma mācību pedagogiem/ darbiniekiem par darbu ar (dzirdes) invalīdiem.
- 2) Izstrādājama normatīvo dokumentu bāze - pamatojums finansējumam, kas segtu papildus izdevumus, kas saistīti ar personu ar īpašām vajadzībām integrēšanu bezdarbnieku apmācību procesā (t.sk. darba asistenti, tulki, kolektīvās lietošanas tehniskie palīgīdzekļi, rehabilitācijas pakalpojumi)
- 3) IZM, LM un EM jāveido prioritāri nepieciešamo (un pieejamo) profesiju saraksts (dzirdes) invalīdiem, tam jābūt reāli saskaņotam ar reģionā vajadzībām. Nepieļaujama ir neperspektīvu un ierobežotas attīstības profesiju/ amatu iekļaušana.
- 4) Nosakāma prakses laika metodoloģija, papildnodarbības un praktiska apmācība kā dzirdes invalīdiem kontaktēties ar darba devējiem, iekļauties dzirdīgu cilvēku kolektīvos.

3.1.1.2. Kā atsevišķa problēma ir definējama normatīvās bāzes neatbilstība reālajai situācijai, nepieciešamībai un dzirdes invalīdu interesēm.

NVA nepieciešams iekšējs normatīvs dokuments par bezdarbniekiem piedāvājamo apmācības programmu savienojamību ar **medicīnisko kontrindikāciju sarakstu**.

NVA nepieciešams izveidot starpinstitucionālu darba grupu personas datu aizsardzības un izmantošanas jautājumos. Pašlaik esošā situācija, kad NVA **nezin elementāro statistiku** par filiālēs reģistrēto invalīdu diagnozēm, līdz ar to nevar plānot ne stratēģijas, ne taktikas risinājumus viņu integrācijai pārkvalifikācijas aktivitātēs, dod iespēju aizbildināties ar „nepārvaramiem” šķēršļiem, lai nerisinātu problēmu pēc būtības. Nepieciešami institucionāli risinājumi personas datu aizsardzībai un vienlaicīgi specifisko vajadzību – interešu apkopošanai procesa organizēšanai.

2003. gada 17. jūnija LR Ministru kabineta **Noteikumi Nr. 309** „Aktīvo nodarbinātības pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtība un aktīvo nodarbinātības pasākumu realizētāju izvēles principi” un Ministru kabineta **Noteikumi Nr. 25** „Kārtība, kādā piešķirama stipendija un īres un transporta izdevumu kompensācija bezdarbnieka profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas un

kvalifikācijas paaugstināšanas laikā un stipendija bezdarbnieka neformālās izglītības ieguves laikā un nosakāms stipendijas un kompensācijas apmērs” būtiski ierobežo nedzirdīgo personu iespējas integrēties pārkvalifikācijas struktūrās : lai nokomplektētu grupu, ir nepieciešami minimāli 6 apmācāmie vienā specialitātē. Nedzirdīgo bezdarbnieku skaits sadalē pa reģioniem nav tik liels, lai varētu izveidot apmācības grupas, katru sešu cilvēku sastāvā, jāņem vērā arī cilvēku atšķirīgā iepriekšējā sagatavotība, prasmes, iemaņas un spējas. Tādējādi rodas situācija, kad apmācības kursi netiek izmantoti, jo nav iespējams nokomplektēt pilnu apmācāmo grupu to dzīves vietas tuvumā. Individuālu apmācību normatīvie akti neparedz, viena nedzirdīga apmācāmā iekļaušanu dzirdīgo bezdarbnieku grupā praktiski nav iespējama. Šajā sistēmā ir jāveic izmaiņas, kā arī jārisina jautājums par jaunu, adaptētu programmu izveidi, kas piesaistītu lielāku skaitu potenciālo apmācāmo. Tajā pašā laikā noteikumi paredz, ka īres izdevumu kompensāciju attiecīgajā profesionālās apmācības laika kalendāra mēnesī aprēķina 50 % apmērā no īres izdevumu summas šajā mēnesī, bet ne vairāk kā **latu par katru** kalendāra dienu un transporta izdevumu kompensāciju attiecīgajā profesionālās apmācības laika kalendāra mēnesī aprēķina 50 % apmērā no transporta izdevumu summas šajā mēnesī, bet ne vairāk kā **latu par katru** profesionālās apmācības dienu. Nav saprotama noteikto „griestu” patiesā jēga, jo naktsmītne – 1,00 LVL dienā no vienas puses it kā nosaka paša pakalpojuma izmantošanas pamatotību un iekļaušanu attaisnotajos izdevumos, no otras puses pieejamo naktsmītņu šādās finansiālās robežās „bet **ne vairāk (!)**” Latvijā nav. Tas nozīmē, ka ne reģionālās, ne arī valsts mēroga apmācāmo grupas veidot praktiski nav iespējams. Ja veselīgiem cilvēkiem apmācība dzīves vietas tuvumā ir pamatota, iespējama un nepieciešama, tad sociālās atstumtības riska grupai tas praktiski nav iespējams. Līdz ar to veidojas situācija kad valsts paustā politiskā griba tiek bloķēta.

Ņemot vērā dzirdes invalīdu specifiku

1) institucionāli nosakāma viena – pamata mācību iestāde, kura nodarbosies ar dzirdes invalīdu pārkvalifikāciju. Centralizācijai šajā gadījumā ir vairākas pozitīvas iezīmes – ņemot vērā ierobežotos resursus (pamatā cilvēkresursus) būs iespējams aprīkot mācību telpas ar tehniskajiem palīgīdzekļiem, piesaistīt darba asistentus vai tulkus. Darba grupa par piemērotāko uzskata Sociālās integrācijas centru, kurš veido reģionālos atbalsta punktu tīklus un profesionālās piemērotības noteikšanas metodiku invalīdiem.

2) izdarāmas izmaiņas normatīvajos aktos, kas deklarēs iespēju gadījumos, ja bezdarbnieku – invalīdu dzīves vietas tuvumā nav apmācības iestāžu, vai nav iespēju izveidot mācību grupu nepietiekošā bezdarbnieku – invalīdu skaita dēļ, veidot reģionālas vai republikāniskas apmācību grupas un iesaistītajiem bezdarbniekiem izdevumus segt adekvāti komandējumu izdevumiem (attiecīgi MK Noteikumiem).

3) nedzirdīgajām sievietēm – bezdarbniecēm, kurām ir nepilngadīgi bērni un kuras iekļāvušās šādos apmācībuursos, paredzami papildus sociālie pakalpojumi – bērnu dārzu grupiņas apmācības laikā.

4) nedzirdīgo bezdarbnieku apmācības programmās obligāti iekļaujami rehabilitācijas (medicīniskās un sociālās) pakalpojumi.

5) NVA jānodrošina attiecīgo atbalsta personu (darba asistenti, tulki) sagatavošana un iekļaušana pārkvalifikācijas procesa organizēšanā un realizēšanā.

3.1.1.3. Noteikt obligāto (minimālo) pakalpojumu kompleksu, kurš jānodrošina pārkvalifikācijas sistēmai - mācību iestādēm, kas uzņemas nedzirdīgo bezdarbnieku apmācību. Veikt neatliekamus pasākumus tā integrācijai.

Vairākos normatīvajos dokumentos ir definētas dažādas prasības mācību iestādēm, kuras nodrošina izglītību personām ar speciālajām prasībām. Tās netiek pildītas. Piemēram, MK 31.10.2003. Noteikumi Nr. 579 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši speciālām vajadzībām” nosaka:

.	Izglītojamie ar dzirdes traucējumiem: 21015211, 21015221, 21015212, 21015222, 31015213			
2.1.	nedzirdīgie izglītojamie (izteikti smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (5.pakāpes vājdzirdība), smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (4.pakāpes vājdzirdība), vidēji smagas pakāpes sensori neirāla vājdzirdība (3.pakāpes vājdzirdība))	Mācību telpa 7–10 izglītojamiem. Vizuālie indikatori skaņu izrunas fiksēšanai, indukcijas spoles, kolektīvās skaņas pastiprināšanas iekārtas, skaņu raidītāji–uztvērēji FM sistēmā	Papildu korekcijas un rehabilitācijas nodarbības surdopedagoga vadībā (individuāla dzirdes atlieku vingrināšana un valodas attīstīšana). Individuāli dzirdes aparāti. Izglītības iestādes pasākumu tulkošana zīmju valodā. Speciālista palīdzība dzirdes aparātu noregulēšanā un sīku tehnisku kļūmju novēršanā	Surdopedagogs (vai nedzirdīgo tulks katrā stundā). Palīgskolotājs (atkarībā no izglītojamā veselības stāvokļa un attīstības līmeņa)
2.2.	vājdzirdīgie izglītojamie (viegla dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēja dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, vidēji smaga dzirdes zuduma pakāpe, kas radījusi valodas traucējumus, smaga dzirdes zuduma			

pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi, ļoti smaga dzirdes zuduma pakāpe, ja ir valodas attīstības priekšnoteikumi			
--	--	--	--

Nekādu normatīvo dokumentu, kuri reglamentētu minimālās prasības pakalpojumu sniedzējiem (kā tas ir, piemēram, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem) profesionālās izglītības vai pārkvalifikācijas iestādēm nav izstrādātas (izņemot formālās atbilstības, piemēram, bankrota procedūras, profesionālās darbības pārkāpumi, nodokļi u.t.ml). Darba grupa uzskata, ka nepieciešams viens, visaptverošs normatīvais akts (pēc pielāgošanas par pamatu var pieņemt MK Noteikumu Nr. 579 prasības), kurš noteiktu obligātu pakalpojumu kompleksu visam ar nedzirdīgo profesionālo izglītību un pārkvalifikāciju (kas arī ir daļa no tālākizglītības procesa) saistītajam procesam, neatkarīgi no to pakļautības un īpašuma formām. Kā obligāti priekšnoteikumi šī procesa organizēšanai nedzirdīgām personām nosakāmi:

- 1) Valsts budžeta apmaksāti zīmju valodas tulku pakalpojumi / katrā klasē, grupā minimālā prasība divi tulki/ ,
- 2) Valsts budžeta apmaksāti kolektīvās lietošanas tehniskie palīg līdzekļi – inductīvās spoles, FM sistēmas. Noteikt kompetentu institūciju, nevis TPC ergoterapeitus, kuri nepārzina materiālu.
- 3) Nedzirdīgajiem adaptēti mācību metodiskie materiāli. Nedzirdīgajiem ar garīgās attīstības traucējumiem adaptētas mācību programmas un metodiskie materiāli. Nepieciešamie rehabilitācijas pakalpojumi.
- 4) Procesā iesaistītajam pedagoģiskajam kolektīvam apmācība specifiskajos ar nedzirdību saistītajos jautājumos (komunikācijas problēmas, zīmju valodas pamati, pasaules uzskatu un uztveres veidošanās specifika, nedzirdīgo kultūra utt).
- 5) Valsts budžeta apmaksāta, regulāra zīmju valodas tulku un cita atbalsta personāla apmācība.

3.1.2. Algoti pagaidu darbi

3.1.2.1. Darba asistents

Dzirdes invalīdiem darba asistenti algotajos pagaidu darbos nepieciešami kārtojot lietas ar darba devējiem un kolēģiem, dažādu ar darba drošību un aizsardzību saistīto jautājumu izskaidrošanu nedzirdīgajam bezdarbniekam NVA struktūrās darba asistentu – konsultantu pakalpojumi iekļaujami bez izmaiņām

normatīvajos dokumentos. Darba asistenta pakalpojums nosakāms par obligātu pirmajā darba nedēļā, pārējā periodā – regulāri un pēc vajadzības.

3.1.2.2. Tulku izmantošana

NVA iekšējā normatīvajā sistēmā - Aktīvā nodarbinātības pasākuma “Algoti pagaidu darbi” organizēšanas kārtība „V. Pagaidu darbu realizētāju izvēles kritēriji” kā obligāts priekšnoteikums izvirzāms zīmju valodas tulku uzaicināšana uz pirmo darba interviju, kuras laikā nedzirdīgajam bezdarbniekam tiek izskaidroti viņa pienākumi un tiesības. Sniegta informācija par darba apstākļiem, apdraudējumiem un specifiskajām prasībām.

3.1.3. Invalīdu – bezdarbnieku subsidētas darba vietas

Nodarbinātības valsts aģentūrai organizējot bezdarbnieku – invalīdu subsidēto darba vietu veidošanu, pamatā jāmaina savi iekšējie normatīvie akti, kuri ir piemēroti veselajiem cilvēkiem, taču pārcelti uz invalīdu darbiekārtošanu neņem vērā diagnožu specifiku un vajadzības.

Dzirdes invalīdu subsidētajām darba vietām nepieciešams:

3.1.3.1. Nedzirdīgo bezdarbnieku elementāras apmācības par iekļaušanos dzirdīgo kolektīvā, par nepieciešamajām **prasmēm saglabāt darba vietu.** Tās organizēšanai un mācību programmas izveidei pieaicināmi kompetenti speciālisti – surdopedagogi, psihologi. Tā veicama pirms darbā iekārtošanās un pirmās saskarsmes ar jauno darba kolektīvu.

3.1.3.2. Darba asistentu – konsultantu pakalpojumi. Darba asistenti dzirdes invalīdiem palīdzēs piedalīties kopīgās sapulcēs un kārtot lietas ar darba devējiem un kolēģiem. NVA struktūrās **darba asistentu** – konsultantu pakalpojumi iekļaujami pat bez izmaiņām normatīvajos dokumentos (pienākumos paredzot regulāri sekot katra nedzirdīgā bezdarbnieka progresam). Darba asistentam jāpiedalās (V) Bezdarbnieku atlasē, kas pašlaik tiek deklarēta (!) sekojoši:

„Aģentūras filiāle aptaujā bezdarbniekus par viņu vēlmēm un informē bezdarbniekus par iespēju iesaistīties pasākumā, norādot atlasē datumu un laiku.

Bezdarbnieku atlasē Aģentūras filiāle veic, piedaloties darba devējam un bezdarbniekam.” NVA zināms, kā tas praktiski iespējams ar bezdarbniekiem – dzirdes invalīdiem bez darba asistentu vai tulku līdzdalības.

3.1.3.3. NVA izstrādājamas prasības darba devējiem (darbu vadītājiem) par specifiskajām zināšanām (dzirdes) invalīdu nodarbinātības jautājumos – piemēram komunikācijas specifika ar nedzirdīgu cilvēku, darba drošības prasības nodarbinot nedzirdīgos, kaitīgie darba apstākļi nedzirdīgajiem/ vājdzirdīgajiem utt. Arī darba devējiem jābūt specifiskām zināšanām - jāatbilst kritērijiem, ja viņi vēlas nodarbināt dzirdes invalīdus. (priekš)Apmācības ciklam jāiekļauj elementāras zināšanas:

Faktori un stereotipi

Nedzirdīga cilvēka identitāte

Nedzirdīga darbinieka priekšrocības

Saskarsme ar nedzirdīgu darbinieku.

Psiholoģiskās atšķirības

Saskarsmes izpausme

Saskarsmes funkcijas

Saskarsmes distance

Saskarsmes veidi

Kā sarunāties ar nedzirdīgu darbinieku?

Verbālā komunikācija

Neverbālā komunikācija

Ķermeņa valoda

Par darba drošību un darba vietu

Darba drošības specifiskie kompensējamie riska punkti

Kompensēšanas veidi

3.1.3.4. Nodrošināma zīmju valodas tulku izmantošana elementāro pamatzināšanu apgūvē (pirmā iepazīšanās ar darba vietu, darba apstākļiem, kolektīvu; tālāk pēc nepieciešamības. Pakalpojums jāapmaksā atsevišķi un NVA budžetā tam jāparedz līdzekļi).

3.1.3.5. Darba vietu pielāgošanas prasībām jāņem vērā dažādu invaliditātes diagnožu specifiskās vajadzības. Pašreizējā kārtība (Pasākuma noteiktām personu grupām „Bezdarbnieku subsidētā nodarbinātība” organizēšanas kārtība, nosaka: Aģentūras filiāle veic invalīda – bezdarbnieka norīkošanu darbam pasākumā šādos termiņos:

20 darba dienu laikā no dienas, kad darba devējs saņēmis ergoterapeita atzinumu, bet ne pirms dienas, kad parakstīts pieņemšanas – nodošanas akts par nepieciešamajiem speciālajiem pasākumiem darba vietas izveidei) ir reāli neizpildāma un tāpēc līdz šodienai neviena subsidēta darba vieta nav aprīkota, pielāgota dzirdes invalīdu vajadzībā. Turklāt ņemot vērā ievērojamo potenciālo dotāciju, šī kārtība paredz korupcijas iespējas.

3.1.3.6. NVA jāprecizē ārstniecisko personu atzinuma sniegšanas kārtība, jo pašreizējā – kad atlasē izvēlētais invalīds – bezdarbnieks iesniedz Aģentūras filiālei ģimenes vai ārstējošā ārsta izziņu par veselības stāvokļa atbilstību darbam

konkrētajā profesijā un rekomendācijas par nodarbināšanai nepieciešamajiem darba apstākļiem (piemēram, norādījumi par invalīda – bezdarbnieka ieteicamo darba un atpūtas režīmu) tikai formāli un nevis pēc būtības nodrošina invalīdam drošus darba apstākļus. Dzirdes invalīdiem (ar dzirdes atliekām) nav ieteicams strādāt trokšņainos apstākļos, kaitīga ir arī vibrācija. Ārstnieciskajai personai nepieciešams apsekot darba vietu un novērtēt veselībai kaitīgo apstākļu potenciālo iedarbību uz bezdarbnieka veselību.

3.1.4. Pasākumi noteiktām personu grupām,

jo īpaši personām no 15 līdz 24 (ieskaitot) gadu vecumam; **personām, kurām ir noteikta invaliditāte; personām ar garīga rakstura traucējumiem (pasākums "Atbalstītais darbs")**; personām sešu mēnešu laikā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (bērna kopšanas perioda) beigām; personām, kurām līdz valsts vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanai atlikuši ne vairāk kā pieci gadi; personām, kuras Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē ir ilgāk par vienu gadu (turpmāk — ilgstošie bezdarbnieki); personām pēc soda izciešanas brīvības atņemšanas iestādēs un citām mērķa grupām saskaņā ar Latvijas Nacionālo rīcības plānu nodarbinātības veicināšanai

3.1.4.1. NVA nepieciešams izveidot nedzirdīgajiem ar garīgās attīstības traucējumiem adaptētu profesijas ieguves sistēmu, nodrošināt viņu integrāciju „Atbalstītā darba” struktūrā

- 1) Iekļaušanas sistēma jāveido no trim galvenajiem pamatelementiem:
 - iespēju fiksācijas (/profesionālās/ piemērotības noteikšanas, speciālistu atzinumi, sociālās rehabilitācijas programmu + elementārās nodarbinātības adaptācija);
 - nodarbinātības pieejamības nodrošinājuma (normatīvā bāze, pakalpojumi, programmas, atbalsts, rehabilitācijas pakalpojumi);
 - atbalstītais darbs, darba mēģinājumi, darba noturēšanas prasmes. Vienota centra izveide.

Neviena no šīm funkcijām pašreizējā situācijā attiecībā uz nedzirdīgajiem ar garīgo atpalcību nedarbojas. Tiek kultivēts viedoklis par šīs mērķa grupas neapmācāmību, kas atbrīvo valsts institūcijas no atbildības par šo cilvēku darbā iekārtošanas problēmu risinājumiem. Reālā dzīve pierāda, ka tā nav. Arī šie cilvēki ir darbaspējīgi un pietiekamā mērā atbildīgi par savu likteni.

/Profesionālās/ piemērotības noteikšanai jābūt obligātai procedūrai arī nedzirdīgām personām ar garīgu atpalcību. Piemērotības noteikšanai jāizstrādā specializētas procedūras (atšķirīgas no nedzirdīgajiem audzēkņiem) un tām jāklūst par pamatu iekļaušanai sistēmā un attiecīgo no valsts budžeta apmaksāto

pakalpojumu nodrošināšanai. To izstrādāšanā jāpieaicina surdopedagogi, surdologi, psihologi

- 2) Institucionāli nosakāma iestāde, kura veiks augstākminētās procedūras.
- 3) Izstrādājama normatīvo dokumentu bāze nedzirdīgo ar garīgās attīstības traucējumiem uzskaitēi, terminoloģijas izstrādāšanai.
- 4) Institucionāli nosakāma iestāde(s), kura(s) darbapmācīs nedzirdīgos ar garīgās attīstības traucējumiem.
- 5) Izstrādājama normatīvo dokumentu bāze šo personu integrācijai nodarbinātībā.
- 6) Institucionāli nosakāma iestāde, kura veiks regulāru šo personu sociālo rehabilitāciju – pārejas periodā no izolācijas un iekļaujošo nodarbinātību nepieciešams ir tieši sociālās rehabilitācijas nodrošinājums.
- 7) Nosakāma atbalstītā darba organizatoru atbildība un normatīvā bāze šī darba veikšanai attiecībā uz multiinvalīdiem ar garīgo atpalcību.
- 8) Institucionāli nosakāma multiinvalīdu ar garīgās attīstības traucējumiem integrācija darba tirgū.
- 9) Izstrādājama normatīvo dokumentu bāze nedzirdīgo ar garīgās attīstības traucējumiem integrācijai pārkvalifikācijas struktūrās.

3.1.4.2. Pasākumi konkurētspējas paaugstināšanai,

NVA nav nodrošinājusi pieejamību un dzirdes invalīdu integrāciju šajos pasākumos, nedzirdīgajiem nepieciešami īpaši pasākumi sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidei, psiholoģiskā atbalsta pasākumi, pasākumi darba tirgum nepieciešamo pamatprasmju un iemaņu, kā arī darba meklēšanas metožu apguvei, neformālās izglītības ieguvei, tai skaitā valsts valodas apguvei un tālākizglītības izvēlei, nodarbinātības pasākumi vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs, kā arī citi pasākumi, kas veicina bezdarbnieku un darba meklētāju konkurētspēju darba tirgū nedzirdīgajiem nav pieejami. Nepieciešama starpresoru kopīga darba grupas izveide šo pasākumu detalizēšanai un reālai realizācijai.

3.2. Metodoloģijas pamatojums

Pamatā izstrādātajiem priekšlikumiem un analīzēm ir **situācijas izpratne**, kas panākta ar

- pētījumiem / Konceptijas izstrādātāji balstījās uz 4 uz mērķauditoriju tendētiem pētījumiem, rezultāti pieejami www.lns.lv/
- situācijas analīzi / sk. Konceptijas 2.1./
- atbilstošo normatīvo aktu monitoringu
- atbildīgo institūciju stratēģisko un taktisko plānu analīzi
- starptautiskās pieredzes pārņemšanu

- konsultācijām un diskusijām ar procesā iesaistītajiem profesionāļiem
- mērķauditorijas iesaisti gala produkta izstrādē.

Modificēta esoša sistēma

Visi izstrādātie priekšlikumi tika attiecināti uz esošo sistēmu, esošajām politikām un plāniem. Pilnībā iekļaujas integrētās nodarbinātības politikas vadlīnijās.

Kompleksa pieeja

Izstrādātie priekšlikumi ir savstarpēji saistītu moduļu komplekss. Problēmas risinājumi iespējami vienlaicīgi. Tomēr tas ir arī iespējams tematiski un terminēti separāti.

Integrācijas moduļi

Koncepcijas realizācija iespējama posmveidīgi, atkarībā no finanšu un cilvēkresursiem:

Inovātīvi risinājumi

Inovātīva ir pieeja par vienotas sistēmas izveidi starpinstitucionālā telpā. Piedāvāto risinājumu saturs, pakalpojumu pēctecība atbildību sadalē. Vienotas atbildības un iekšējo rezervju izmantošanas mehānisms.

3.3. Nepieciešamie tiesību aktu grozījumi

1. Likums "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību"

2. Ministru kabineta noteikumi Nr. 309 „Aktīvo nodarbinātības pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtība un aktīvo nodarbinātības pasākumu realizētāju izvēles principi”

3. 2003. gada 20. janvāra LR Ministru kabineta Noteikumi Nr. 25 „Kārtība, kādā piešķirama stipendija un īres un transporta izdevumu kompensācija bezdarbnieka profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas un kvalifikācijas paaugstināšanas laikā un stipendija bezdarbnieka neformālās izglītības ieguves laikā un nosakāms stipendijas un kompensācijas apmērs”

4. NVA iekšējie reglamentējošie akti

4. Pielikums ar priekšlikumiem likumdošanas un normatīvo aktu izmaiņām

1) Grozījumi Ministru kabineta 2003.gada 17.jūnija noteikumos Nr.309 "Aktīvo nodarbinātības pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtība un aktīvo nodarbinātības pasākumu realizētāju izvēles principi".